

II. DISCUȚII

SUCCESIUNEA DOMNILOR MOLDOVEI PÂNĂ LA ALEXANDRU CEL BUN

Pe baza documentelor din secolul al XIV-lea și a cronicilor românești din secolul al XV-lea și al XVI-lea, scrise în limba slavonă

AURELIAN SACERDOȚEANU

«Acesta este letopisețul de cînd s-a început, cu voia lui Dumnezeu, țara Moldovei. În anul 6867 (1359) a venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, din Maramureș, după un bour la vinătoare». Așa începe Letopisețul moldovenesc anonim, zis de la Bistrița, care, după ce arată numele a șapte succesori ai lui Dragoș, adaugă: «Țarii Moldovei. În anul 6907 (1399), luna aprilie 23, s-a ridicat domn în țara Moldovei Alexandru voievod» și povestește apoi împliniri pînă la anul 1507¹. Cronicarul de mai tîrziu, Grigore Ureche, sau istoriograful săi, la domnia lui Dragoș spune că «într-aceia începătură a fost domnia ca o căpitanie»².

Succesiunea domnilor Moldovei între aceste două date, «căpitanie» lui Dragoș și «țaratul» lui Alexandru, face obiectul studiului de față.

Problema succesiunii domnilor Moldovei din secolul al XIV-lea a preocupat mult istoriografia română și străină³.

¹ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de I. Bogdan, ed. revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 6 și 14. (În continuare Panaitescu, *Cronicile*...).

² Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. a 2-a (P. P. Panaitescu), București, 1958, p. 72.

³ Dintre istoricii străini care au studiat mai mult asupra succesiunii celor dintii domni moldoveni amintim în primul rînd pe Georgius Pray, *Dissertationes historico-criticae*, Viena, 1774, p. 140, care comentează lista lui Scarlatti. Acestuia îi urmează minuțioasă analiză a lui J. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau*, Halle, 1804, p. 102-115, dar ale cărei observații critice nu au fost reluate, așa încît A. Uhicini, *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris 1856, p. 32-40, dă informații mult inferioare, iar R. Roesler, *Romanische Studien*, Leipzig, 1871 p. 339-344, nu face un pas mai departe, ca și alte istorii generale ulterioare. Lucrarea lui L. Gál di și L. Makka i, *Geschichte der Rumänen*, Budapesta, 1942, mai mult creează confuzii decît lămurește problema. De bună seamă, această situație se datorește faptului că nici istoricii români nu au lămurit chestiunea. Lucrările lor de istorie generală, care au avut în vedere mai mult izvoarele narrative, prezintă contradicții surprinzătoare. Astfel, B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, București, 1874, p. 83-92, combate lista lui Scarlatti, admite pe a mitropolitului Dosoftei și consideră pe Costea Mușat ca descendent din Basarabii munteni, iar prin Petru și Roman, fiii săi, devine fondatorul dinastiei Mușatinilor. A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. I. Vlădescu, vol. III, p. 55-46 și 109-125 (vol. II, Iași, 1888), deși admite «descălecatul» lui Dragoș la 1288, dă o succesiune mai exactă, însușindu-și muntenismul Mușatinilor, preconizat de Hasdeu. D. Onciul, cu o strînsă critică a izvoarelor, în două studii speciale (*Dragoș și Bogdan fondatorii principatului moldovenesc*, 1884, și *Originile principatelor române*, 1899, ambele reproduse în *Opere complete*, ed. A. Sacerdoțeanu, vol. I, București, 1946), limpezesc unele amănunte, dar, ulterior, întreaga succesiune propusă este schimbată, într-o lucrare fără aparat (*Din istoria României*, București, 1906; ultima ediție în 1914), în care Dragoș și Sas nu mai figurează în șirul domnilor Moldovei. Divergențe serioase de la o lucrare la alta aflăm și la N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, vol. I, Gotha, 1905 (trad. *Istoria poporului românesc*, vol. II, București, 1925) și *Istoria românilor*, III, București, 1937, dar cu multe sugestii interesante, ca socotirea lui Andrei, fiul lui Latzk, drept markgraf sau «căpitan de margine» al regelui unguresc (*Cesch. I*, 266, *Ist. pop. rom.*, II, 25), sau pe Dragoș «voievod în numele regelui unguresc» (*Cesch. I*, 534), dar și cu o simplă delegație fără titlu (*Ist. rom.* II, 204), «o căpetenie regală» (*ibidem*, 209) și «stăpînire patro-nată» (*ibidem* 216). Iorga e cel dintîi care bănuiește că Dragoș «pare să se fi întors» în Maramureș (*Ist. rom.* III, 220). Tot el propune identitatea Mușata-Margareta și o consideră fiică a lui Laiu (*Cesch. I*, 285, *Ist. pop. rom.* II, 52, *Ist. românilor*, III, 255, 261), identitate adoptată și de alții. Const. Kogălniceanu discută succesiunea pe larg, dar schimbător și fără a aduce interpretări noi (*Istoria românilor*, Iași, 1903, p. 159-180; *Tabloul genealogic și cronologic al Dragoșștilor, Bogdăneștilor, Koriatovicesștilor și Mușateștilor, domni ai Moldovei*, București, 1913; *Istoria veche a românilor*, București, 1938). E greu de surprins ceva concret din stufoasa informație a lui Ilie Minea, *Principele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 22-47, dar în ce privește Mușata-Margareta socotește că «discuția rămîne deschisă» (p. 32). În sfîrșit, Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ed. a 5-a, București, 1946, p. 394-403 și 443-464, nu depășește pe predecesori, include pe Costea voievod (1373-1375), soțul Mușatei, înclinînd către înrudirea lui cu dinastia munteană (p. 445). *Istoria României*,

Cea din urmă discuție, o aflăm într-o lucrare mai nouă a prof. P. P. Panaitescu, în care, pentru întâia oară, la fixarea datelor istorice se discută și *sucesiunea generațiilor* participante la evenimente¹. Teza genealogică în mod deosebit va fi și în atenția noastră.

Precizăm de la început că lista domnilor Moldovei până la Alexandru cel Bun figurează în opt letopisețe și un pomelnic. Spre deosebire de părerea că toate letopisețele ar fi avut un prototip comun, noi credem că, în ansamblu, acestea fac parte din *patru grupuri distincte*: a) Letopisețul zis «de la Bistrița», Cronica moldovenească și, cel mai nou, Letopisețul lui Grigore Ureche, care reprezintă *tradiția de sud*; b) Pomelnicul de la Bistrița, în care credem că se reflectă *tradiția de centru*; c) Letopisețele numite Putna I și Putna II, «Cronica scurtă» și traducerea de la Bisericieni, care reprezintă *tradiția de nord*, și d) Cronica moldo-polonă, care se prezintă intrucitiv diferentiat de grupul tradiției de nord, fiind o contaminare aparte². Cercetate cu atenție, aceste izvoare prezintă diferențe esențiale în ceea ce privește *sucesiunea domnilor* până la 1400 și îndreptătesc concluzii deosebite de cele admise până acum.

Să luăm, mai întâi, Pomelnicul de la Bistrița³. Din acesta lipsesc Dragoș și Sas, deci lipsește însuși «descălecătorul»; în schimb, între Lațcu și Petru, este introdus un «Costea voievod». Apoi letopisețul zis de la Bistrița, în care noi vom adopta traducerea «Petru voievod fiul lui Mușat» și nu «al Mușatei»⁴, în care după expunerea domniei lui Iuga, apare

vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1962, în privința *sucesiunii domnilor* și a înrudirii între ei, nu se depărtează de ceea ce se credea mai înainte. Astfel, «Margareta-Mușata» e «mama lui Petru și a lui Roman», iar Ștefan voievod este «un anume Ștefan», fost boier (p. 357), deși mai înainte (p. 353–354) se precizase că Petru și Ștefan sînt fiii unui alt Ștefan.

Desigur, istoriilor generale nu li se pot pretinde cercetări monografice, cînd ele nu există. Acestea, e drept numai parțial, au apărut între timp. Dar, lipsite de un spirit critic sever, nu s-au bucurat de atenție suficientă. Astfel, R. d. u. Rosetti, *Despre sucesiunea domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru cel Bun*, Iași, 1923, consideră că informația lui Dlugosz sub anul 1359, despre lupta dintre cei doi frați Petru și Ștefan, trebuie raportată după moartea lui Lațcu voievod. În acel timp Costea, socotit de Rosetti a fi Costea Mușat, ajutat de Radu voievod din Țara Românească, ocupă pentru scurt timp domnia Moldovei. Costea ar putea să fie identic, spune Rosetti, și cu Ștefan amintit de Dlugosz ca tată al lui Ștefan și Petru. Lui Costea îi urmează Ștefan, care în scurt timp este alungat de Petru, iar după acesta vine fratele său Roman, înălțat și el de fostul domn Ștefan și moare omorît de boieri. Vine apoi Roman II, fiul lui Petru, căruia îi urmează Iuga sau Iurie Coriatovici lituanul, după care ia domnia Alexandru cel Bun. Rosetti a observat existența unor rivalități ale timpului, dar nu le-a putut găsi cauza. Mai târziu, G. H. Duzinchevici, *Precizări în legătură cu Ștefan I Mușat și Iuga Ologul*, Iași, 1939 (extras din «Însemnări ieșene», IV, 2), discută poziția acestor doi domni, precizînd că Iuga ar fi domnit numai după 12 martie 1399 și pînă la 23 sau 25 aprilie același an, cînd urmează Alexandru cel Bun. Pornind de la acest studiu, D. P. Bogdan, *Despre domniile Moldovei Ștefan I și Iuga*, în «Revista istorică română», IX (1939), p. 165–176, arată valoarea probatorie a izvoarelor folosite de Duzinchevici, contestă însă concluziile și crede în existența a doi Ștefani, primul – nepot al lui Roman Mușat, care n-a domnit, și al doilea – fiul lui Roman Mușat, care a fost domn. Cam în același timp, C. R. aco-viță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387–1432)*, în «Revista istorică română», X (1940), p. 236–331, ajunge la concluzia că lupta dintre frații Ștefan și Petru trebuie raportată la anii 1372–1379, iar domniile acestor frați au loc în intervalul 1374–1400. Ștefan Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV* (extras din «Anuarul Institutului de istorie», vol. X), Sibiu, 1944, p. 46–53, consideră că lui Bogdan (1359–1365) îi urmează fiul său Lațcu (1365–1373), după care intervine regenta surorii sale Mușata-Margareta (1373–1377), soția lui Ștefan, voievodul Șepeniului, în numele fiilor săi, care apoi vor domni succesiv: Petru (1377–1392), Roman (1392–1394) și Ștefan (1394–1399). În consecință, numele Mușat nu poate sta la originea Mușatinilor, iar dinastia domnilor moldoveni trebuie numită a Bogdanilor. În studiul de față, confruntat toate informațiile accesibile, ajungem la alte concluzii, precum se va vedea mai departe.

¹ P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei în veacul al XIV-lea. Primele lupte pentru independență ale țărilor române*, în «Studii», IX (1956), nr. 4, p. 95–115. Dacă aici se ajunge la raționamente în general valabile în ceea ce privește familiile polone Sbigniev Oleśnicki și Nawoj Tenczynski, care au relații cu evenimentele vremii, nu tot așa în ceea ce privește pe domnii Moldovei, nefiind posibil ca în 40 de ani să se succedă 3 generații masculine. Obiectăm totuși că nu se putea încredința grija purtării steagului unui bătrîn de 55–60 de ani, cit ar fi avut Nawoj Tenczynski, dacă lupta s-ar fi dat în 1377 (p. 105).

² Astfel, lista tip «Letopiseț Putna», care corespunde și cu șirul stabilit prin alte izvoare, reprezintă *tradiția nordică* legată de biserica de la Rădăuți. Lista tip «Letopiseț Bistrița», înversînd domniile lui Bogdan și Lațcu, caută să fixeze altă tradiție, pe care noi o credem că a existat în partea locului, cînd se transcria în letopisețul de acest tip. Anume, se știa atunci că fusese în *acea parte* un voievod Lațcu, mai vechi decît Bogdan, și, față de ce va fi fost în alte liste, în care Lațcu urma lui Bogdan, prelucrătorul a dat întîietate tradiției locale. Deci, în ce privește pe Lațcu, avem de-a face cu *contaminarea a două persoane cu același nume*. (Îmi explic aceasta prin poziția pe care a avut-o unul dintre Laczkfy, voievozi ai Ardealului, ca trimis regal în Moldova). Aceasta reprezintă *tradiția sudică*, legată de Bacău. Că e vorba de o contaminare a unor astfel de însemnări în Letopisețul de la Bistrița se vede și din următorul fapt: letopisețul serie pe larg despre urmașii lui Alexandru cel Bun, însă pasajul care urmează după data nașterii lui Olehno (un mod de a scrie al acestei redacții): «și a murit la Cetatea Albă în anul 6963. Tot atunci s-a ridicat domn la Mohile Petru voievod numit Aron», este *interpolară* în textul ce se transcrie. Aceasta rezultă din *sucesiunea faptelor*. Prelucrătorul, avînd sub ochi mai multe redacții, nu a știut cum să coordoneze datele și le-a legat mecanic de numele eroului, fără să demonstreze nici moartea, nici de ce aceasta se întîmplă la Cetatea Albă. Explicația o aflăm mai departe, la data respectivă, cînd i se spune Alexandrel, deci după altă redacție.

Tradiția de centru este consemnată în *pomelnicul de la Bistrița*, care omite pe Dragoș și pe Sas, dar adaugă pe Costea voievod. Acest Costea a putut fi stăpînului unei feude așezate între țara alcătuită în nord (Rădăuți) și ținutul sub administrație ungurească la Sud (Bacău). Feudalii din această parte de mijloc au oscilat a se alătura de o parte, sau de alta și, probabil, ei au fost fermentul activ al marilor frămîntări din Moldova, la care va fi participat și Costea.

³ Folosim ed. D. P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941. Am făcut însă și verificări pe original.

⁴ Panaitescu, *Cronicele...*, p. 6. Traducem astfel pe *сынъ мушатынъ* «fiul lui Mușat» și nu «al Mușatei»; în copile polone *Mussaczynów*, *Mussaczynów*. Așa traduce, de regulă, și I. Bogdan, *Vechile cronică moldovenească pînă la Ureche*, București, 1891, p. 193, 223 și 238; i d e m, *Cronice inedite atîngătoare de istoria românilor*, București, 1895, p. 49. Păstrăm deocamdată localizarea făcută de I. Bogdan.

rubrica «Țarii Moldovei» (МОЛДАВСТНИ ЦАРІЕ) și dezvoltă domnia lui Alexandru cel Bun între anii 6907 (1399) aprilie 23 și 6942 (1434) ianuarie¹. Anul morții este evident greșit; poate o greșală de copist.

Să se observe că, pe de o parte, pentru antecesorii lui Alexandru, letopisețul dă succesiunea genealogică (Dragoș→Sas→Lațcu, iar Mușat are 3 fii: Petru, Roman și Ștefan). Deci, cunoscând principiul, ar fi fost normal să arate și la ceilalți domni ai cui fii erau. Pe de altă parte, Letopisețul dă și domniilor spontane (Bogdan, Iuga și Alexandru), pe care nu le motivează și care lasă să se înțeleagă că e vorba de o întrerupere a succesiunii genealogice. Atât parte din descendență, cât și succesiunea cronologică nu sînt exacte. În orice caz, alcătuirilor letopisețului nu a cunoscut *Pomelnicul de la Bistrița*, care dădea altă succesiune. Este evident că dezvoltarea lor a fost paralelă și în locuri deosebite.

Letopisețul de la Putna, zis acum inițial, dă o variantă mai completă în unele privințe, dar, după părerea celui ce l-a compus, mai pe scurt². Cu mici variante față de Putna I se prezintă și Letopisețul numit acum Putna II³.

În strînsă legătură cu Letopisețele de la Bistrița și de la Putna, dar nu identică cu ele, este *Cronica moldopolonă*, cunoscută în copii ulterioare, după un manuscris din 1566. Aceasta pune începutul șirului domniilor la date greșite⁴, greșită fiind și relația despre Alexandru cel Bun⁵.

Din aceste izvoare istorice, reiese următoarea situație:

1. Majoritatea cronicilor pun venirea lui Dragoș în anul 6867 (1359)⁶. Numai traducerea de la Bisericiani și o copie a *Cronicii moldopolone* dau anul 6862 (1354)⁷.

2. După majoritatea lor, începutul domniei lui Alexandru cel Bun este pus la anul 6907 (1399), adică după 40 de ani. După Bisericiani și o variantă moldopolonă 45 de ani⁸. După *Cronica moldo-rusă*, anul ar fi 6915 (1407), adică după 47 de ani⁹.

3. Succesiunea domnilor este în genere aceeași, cea mai bună fiind în grupul de *Cronici* Putna și moldopolonă. *Cronica* zisă de la Bistrița și moldo-rusă inversează pe Bogdan cu Lațcu, iar *pomelnicul* de la Bistrița omite pe Dragoș și pe Sas, introducînd însă între Lațcu și Petru pe Costea voievod.

4. Anii de domnie atribuiți fiecărui domn consună aproape în toate. Deosebirea constă numai în Letopisețul de la Bistrița și *cronica moldo-rusă*, care dau lui Bogdan 6 ani, iar celelalte 4 ani, lui Petru Letop. de la Bistrița îi dă 12 ani, iar celelalte 16 ani. *Cronica moldo-polonă* notează deosebit pentru Petru și Roman câte 8 ani¹⁰.

Dezvoltarea și sistematizarea materialului din primele letopisețe a continuat să preocupe pe cronicarii moldoveni. Dovadă certă o constituie îndoilele lui Ureche, care renunță să mai ia poziție acolo unde i se pare cu totul încilcit și preferă să transcrie și una și alta, «căci

¹ *Cronica moldo-rusă* (Panaiteșcu, *Cronicele...*, p. 156–157) urmează Letopisețul de la Bistrița cu unele simplificări și adăugiri, dintre care reținem că Alexandru cel Bun a început domnia în 6915 (1407); fără îndoială că acest an este împrumutat de la data începutului *pomelnicului* de la Bistrița.

² Panaiteșcu, *Cronicele...*, p. 43–44. Aceeași succesiune, cum nu se poate mai scurt, și în *cronica scurtă a Moldovei*, *ibidem*, p. 39.

³ Putna II nu indică însă biruința de la Hindău a lui Ștefan. În loc de «a murit» spune «a domnit» la fiecare domn. P. Panaiteșcu, *op. cit.*, p. 55. Traducerea românească de pe la 1770 (Bisericiani) urmează acestui text, omite însă burlul și, în loc de Petru fiul lui Mușat, spune «Moșatin feciorul lui» (Lascu); editorul (p. 69), spune că s-a tradus greșit cu «au ucis pre Jicmon craiul la Hindov» în loc de «a bătut» (разби), însă noi știm că a ucide în vechea limbă românească însemna și «a bate rău, soră cu moartea» (*Codex Voileanus*).

⁴ Calcularea «descălecatului» a fost greșită, 6862 = 1352, chiar în cel mai bun manuscris, Zaluski; Panaiteșcu *Cronicele...*, p. 167, emendează în 6860. Copiile dau anii 6867/1359, 8624 (sic)/1342, 6862/1352. Vezi I. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 173; *idem*, *Cronice inedite*, p. 119. I. Bogdan o atribuie lui N. Brzeski.

⁵ Panaiteșcu, *Cronicele...*, p. 167–168. Ținînd seama de anul venirii lui Dragoș, copistul polon a avut sub ochi o variantă asemănătoare celei pe care a avut-o și traducătorul de la Bisericiani. Fără îndoială că sîntem în fața unei traduceri în limba polonă a unor anale moldovenești, însă de alt tip decît cele amintite pînă acum, în unele părți mai complete, în altele cu lacune, cum este lipsa numelui fiului lui Dragoș. Dacă traducerea s-ar fi făcut în Moldova, desigur că traducătorul (întrebînd pe oricine la curtea domnească sau aiurea în Moldova), ar fi putut afla cum se numea. Este evident că din Moldova s-a obținut numai o copie slavonă. Nu este exclus ca acesta să se găsească în vreo arhivă polonă sau sovietică. Este posibil să fi fost și un intermediar ungurec, care ar explica pe O-Maramureș (= Vechiul Maramureș) și poate parela lui Petru Aron, Harnazan, Harnasan. Este de asemenea inexplicabil de ce Petru este tatăl și nu fratele lui Roman și Ștefan.

⁶ Același an este cunoscut și *Cronicii* sirbo-moldovenești, Panaiteșcu, *Cronicele...*, p. 189.

⁷ Altă copie dă 6862 (1354, însă în text 1352) și alta anul imposibil 8624, care dacă se poate emenda în 6824 ar rezulta 1316.

⁸ În cea de-a treia copie, după emendarea precedentă, am avea 81 de ani.

⁹ Cu totul deosebit este în *Cronica sirbo-moldovenească*: 6921 (1413) adică după 54 de ani.

¹⁰ Dacă totalizăm anii atribuiți primilor 8 domni, avem 44 (în 40) de ani la Letopisețul de la Bistrița, 46 la celelalte (tot în 40 de ani), 46 de ani la Bisericiani și o copie moldopolonă (în 45 de ani) și 48 de ani în moldo-rusă (singura cu calcul exact: 6867–6915, ceea ce poate proveni dintr-o recalculare a copistului). Însă simpla adunare a anilor dați nu este reală, deoarece nu este posibilă o cifră fixă de ani pentru o domnie. Presupunînd că anul de început și de sfîrșit este comun predecesorului și succesorului, fiecare total trebuie redus cu 4 ani. Deci obținem respectiv totalul de 39 de ani (moldopolonă), 40 de ani (Bistrița), 42 de ani (grupul Putna) și 44 de ani (moldo-rusă, unde însă copistul, făcînd cel dintîi adunarea matematică, a dat totalul de ani corespunzător). La moldo-polonă nu putem calcula exact, fiindcă lipsește numele și cifra la urmașul lui Dragoș; dar dacă atribuim lui Sas tot 4 ani, rezultă că o copie este identică-cu celelalte cronici, după altă copie ies 46 de ani în 45/47 de ani, iar după a treia în 81 de ani.

că poate să fie adevărat »¹. În schimb, ceva mai târziu, tradiția începe să fie factor prim spre a se impune. Dintre acestea amintim una singură, spre a demonstra cum tradiția de nord prevalează.

Nicolae Costin păstrează o tradiție după care Dragoș Vodă ar fi făcut o biserică de lemn la Volovăț (Olovăț), unde a fost și îngropat, iar biserica ar fi mutat-o Ștefan cel Mare la Putna². Unii cred că și mormântul lui Dragoș ar fi fost mutat de el tot acolo³. Această tradiție nou creată nu se poate susține față de izvoare istorice anterioare cunoscute până acum.

Față de atâtea succesiuni, date, îndoieli și confuzii în izvoarele interne literare, trebuie să vedem poziția exactă a izvoarelor istorice amintite.

În ce privește Pomelnicul de la Bistrița, un fapt este incontestabil: cînd s-a transcris în el lista domnilor pînă la Alexandru cel Bun, *legenda lui Dragoș nu apăruse încă*, iar succesiunea domnilor corespundea tradiției din acea parte⁴.

În jurul letopiseștelor moldovene în limba slavonă s-a discutat mult, atît în ce privește data alcătuirii lor, cît și conținutul. Conform ultimului punct de vedere, se crede că a existat un singur prototip în secolul al XV-lea, azi necunoscut, din care au rezultat: Letopisețul numit de la Bistrița, Cronică moldo-germană și Letopisețul de la Putna și că inițiativa alcătuirii lui a fost luată de Ștefan cel Mare⁵.

¹ Ed. P. P. Panaitescu, p. 74, unde cronicarul vorbește despre cearta dintre Ștefan și Petru, fiii unui Ștefan voievod, la care sub anul 1359 se referă și cronicarul polon Długosz. Istoricii au comentat adesea această informație și au ajuns la concluzii diferite cu privire la identitatea acestor voievozi și la localizarea voievodatului lor. În ce ne privește, ne unim cu o ipoteză sau o soluție de compromis (cum a numit-o P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independența Moldovei*, p. 102) a lui D. Onciul, potrivit căreia, alături de voievodatul lui Bogdan, mai era un voievodat al acestui Ștefan, tatăl rivalilor Ștefan și Petru. În consecință, în studiul de față facem abstracție de acești voievozi, ca și de mult discutatul lurg Coriatovici, deoarece nu intră în sîrul domnilor «Țării Moldovei», care își are începutul pe valea rîului cu același nume. Avem multe motive să nu ne raliem ipotezii surzătoare a lui P. P. Panaitescu, după care fiii lui Ștefan ar fi identici cu Petru voievod, fiul Margaretei, și cu Ștefan, biruitoarea asupra ungurilor.

² N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovii*, ed. Ioan St. Petre, București, 1942, p. 175—176.

³ A. I. G. Onțu, *Afirmarea existenței statului moldovean în luptele dintre catolici și ortodocși pînă la întemeiere. Voievodatul lui Dragoș, în «Mitropolia Moldovei», XXXVI (1960)*, p. 569—570. Aserțiunea se bazează și pe o inscripție aflată cîndva la ușa cuibiei mănăstirii Putna, greșit publicată de Sev. Gheorghiescu (în *Arhiva românească*, II, 1845, p. 419—420; ed. a 2-a, 1862, p. 316), în care ar fi vorba de mormîntul lui Dragoș, după cum ar rezulta și dintr-o copie polonă din 1810, dar necunoscută lui Eugen A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, I, Viena, 1903. În realitate, Kozak o cunoaște (vezi p. 67—68) și este folosită și de D. D. n., *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 30, de unde reiese că inscripția aparține lui Alexandru Lăpușeanu și a fost pusă la un paracelis, și nicidecum pe un mormînt. Încă de multă vreme, Melchisedec, *O vizită la cîteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», I (1882), p. 258 (și în *Anal. Acad. Rom.*, secția II, tom. VII, 1885, p. 223—224) restabilise situația. «Ce putea fi vorba de Dragoș într-o pisanie a lui Ștefan cel Mare?» zice și N. Iorga, *Culegere de inscripții moldovenești din Bucovina*, Cernăuți, 1904, p. 15. Așa o studiază și consideră și M. Berza, *Stema Moldovei în secolul al XV-lea*, în «Studii și cercetări de istoria artei», III (1956), nr. 1—2, p. 110—111, unde se reproduce și o fotografie a ei. Observăm că Ștefan cel Mare, zidind biserica din Volovăț, nu spune nimic despre existența vreunei anteriorități sau a lui Dragoș. Kozak, *op. cit.*, p. 199. De prisos sînt și aserțiunile lui C. Cihoară, *Constituirea statului feudal moldovenesc și lupta pentru realizarea independenței lui*, în *SCȘI-Istorie*, Iași, XI (1960) fasc. I, p. 73. Surprinde deci faptul că în *Istoria României*, vol. II, p. 168, ea este atribuită din nou lui Dragoș.

⁴ Pomelnicul mănăstirii Bistrița, cunoscut astăzi, a fost scotit de editorul său ca fiind o copie din timpul domniei lui Ștefan cel Mare, făcută după un altul mai vechi, scris probabil pe lemn (D. P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, p. 20—26). Această datare este admisă și de P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959, p. 101—102, cu toate că mai înainte scotise copia din secolul al XVI-lea (vezi discuția la D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 20). În ce privește acest pomelnic, părerea noastră e că nu a fost copiat după original, care fără îndoială a fost un diptih sau triptih. Sistemul este obișnuit pretutindeni pentru începuturile pomelnicilor. Prin copierea acestora în caiete se explică numeroase intervenții de nume. Recopierea lor produce și mai multe simplificări, omisiuni și greșeli de lectură. Putem presupune că a putut fi copiat după o primă copie făcută în timpul lui Ștefan cel Mare și care îi formează arhetipul.

Explicăm.

Mănăstirile Neamțului și Bistrița erau ale mitropolitului Iosif. O mărturie este el singur, în cartea sa din 7 ianuarie 1407, cînd Alexandru cel Bun este numai consimțitor la voința de ctitor a mitropolitului să unească cele două mănăstiri sub o singură administrație (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. 52—53). Una din mănăstiri devine astfel arhimandrie. Numai în acest an, sau după aceea, Alexandru voievod va fi renovat mănăstirea Bistrița, devenind astfel adevărat ctitor. Mai târziu cineva va fi contestat acest drept pe care acum (în timpul lui Ștefan cel Mare) copistul pomelnicului vrea să-l consfințească prin introducerea cuvintelor «adevăratul ctitor» (истинный ктитор) și a numelor membrilor familiei lui Alexandru, însă necomplet și greșit. Cu privire la data Pomelnicului de la Bistrița mai facem unele observații. Mai întîi domină două grafii. Una este caracterizată printr-un idiotism grafic care apare sub sigla H (fol. 53) și sub mai multe 344 și folosește un chinovar de o nuanță mai deschisă și alta nu are acest idiotism, iar chinovarul este mai închis. În această a două grafie este scris și Pomelnicul lui Alexandru Lăpușeanu, al cărui nume apare pe loc răzuit. «Adaosul» ІУН НАІІАНАРО КОІІОДІІІ îl considerăm că este o rescriere a unui text mai vechi cu același conținut. Probabil că vreun călugăr care nu-l simpatiza pe voievod sau va fi vrut să-l arate sub numele monahal, l-a șters din pomelnic, iar altul, mai târziu, l-a reintrodus. Se mai pot aduce și alte observații, dar acestea sînt suficiente să dateze copia în secolul al XVI-lea.

De asemenea, observăm că dacă pomelnicul ce cunoaștem acum ar fi fost copiat în timpul lui Ștefan cel Mare, nu s-ar fi greșit ordinea istorică a copiilor acestui voievod, punînd pe lîna îndată după Alexandru, pe cînd în documente este al patrulea, după Petru și Bogdan (Aurelian Sacerdoțeanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în «Analele Univ. «C. I. Parhon», seria Științe sociale-Istorie», nr. 5, București, 1956, p. 159—160). Din același motiv nu ar fi apărut nici atîtea confuzii în ceea ce privește rudele lui Ștefan cel Mare însuși.

⁵ P. P. Panaitescu, *Les chroniques slaves de Moldavie au XVe siècle*, în *Rsl*, I, 1958, p. 146—168; idem, *Cronicle slavo-române*, «Introducere» și p. 54.

Analizând amănunțit succesiunea domnilor Moldovei, am ajuns la concluzii diferite. Nu ne poate fi indiferent să știm *cînd* și *unde* s-a alcătuit prima listă a domnilor din secolul al XIV-lea. Avînd în vedere deosebiri de amănunt care există între variantele ei, în diferitele letopisețe, deosebiri care nu rezultă din greșeli de transcriere, ci din consemnarea unor *tradiții diferite*, înseamnă că aceste letopisețe nu sînt — cel puțin pentru această parte — copii alterate sau modificate ale prototipului unic, ci « corpusuri » alcătuite independent, cu folosirea, pentru epoca anterioară lui Ștefan cel Mare, a mai multor liste, care au circulat anterior și au fost alcătuite în raport cu ținuturile sau « țările » care au format apoi « Țara Moldovei ». De aici nepotrivirile în ordinea domnilor și a duratei domniilor. Avînd ca bază eventual pomelnicul, listele au fost completate cu anii domniei la transcriere, potrivit cu tradiția în vigoare prin partea locului¹. Ulterior s-au petrecut contaminări ale acestor liste.

După ce am fixat locul și relativitatea valorii informative a Letopisețelor și a Pomelnicului de la Bistrița cu privire la începuturile istoriei Moldovei, să vedem ce informații ne pot da documentele româno-slave și cele latine pentru aceeași perioadă.

Încilcită, încît pare de nedelegat, este poziția **neamului Dragoș**, despre care avem totuși multe referințe, dar nici una precisă despre Dragoș însuși. Iată ce rezultă din analiza documentelor privitoare la Maramureș în secolul al XIV-lea².

Unii istorici pun în fruntea neamului Dragoșilor pe un Dragoș din Bedeu. Într-adevăr, românii Drag și Dragoș din Bedeu obțin de la regele unguresc reambularea (fixarea hotarelor la fața locului) moșiei lor Bedeu, vecină cu Teceu din Maramureș, care și are loc pe la Crăciun în anul 1336. Aceștia au numai calitatea de slugi regale (*servientes regis*)³. La 29 noiembrie 1355, Drag de Bedeu e comite și, împreună cu alții, reambulează moșiile Giulești și Nyres și pune în posesia lor pe Dragoș, fiul lui Giula⁴. Treizeci de ani mai târziu, în 1385, Ladislau, fiul lui Drag din Bedeu, împreună cu alți trei juzi ai nobililor, definitivează o hotărnicie pentru fii lui Ștefan, feciorul lui Iuga, făcută în moșia Vișaelor⁵. Se pare deci că Dragoș dispare îndată din circulație și rămîn cunoscuți numai Drag și fiul său Ladislau. Atît aflăm precis despre Dragoș din Bedeu.

Date mult mai interesante culegem din urmărirea documentelor în legătură cu moșiile Giulești și Cuhea.

La 15 septembrie 1349, regele Ludovic poruncește lui Ioan, fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureș, să pună în posesia moșilor Giulești și Nyres pe Giula, fiul lui Dragoș, și pe fiii săi Dragoș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirislău, pe care un Ștefan, fiul lui Iuga — rudă a familiei lui Dragoș, cum se va vedea mai departe — nu i-a putut atrage de partea lui în trădarea lui alături de Bogdan, unchiul (*patruus*) său. Giula avea moșiile donație de la regele Carol pentru slujbe vrednice și credincioase⁶. Deci, încă în timpul regelui Carol, Giula era om cu vază. Dar la 14 mai 1353, Ștefan, fiul lui Iuga, nu mai este infidel, căci împreună cu fratele său Ioan (ca « slugi credincioase ») sînt introduși în posesia moșiei lor principale Cuhea și în cele ce țin de ea⁷. Regele, la 12 octombrie 1355, confirmă din nou Giuleștii și Nyres ca posesiuni ale lui Giula și ale celor șase feciori ai lui⁸. O lună și jumătate mai târziu, la 29 noiembrie, se face punerea în posesiune, între juzi fiind și comitele Drag de Bedeu, amintit mai sus⁹.

Mai deosebită și de reținut este știrea că, după cinci ani, la 20 martie 1360, regele răsplătește pe Dragoș, fiul lui Giula, și pe fii săi Giula și Ladislau cu șase sate românești din Maramureș, între care și Slatina. Este o răsplată pentru serviciile și expedițiile făcute de el, « mai ales pentru restaurarea țării noastre moldovene », cînd mai mulți români s-au abătut de la calea credinței datorate¹⁰. Tot în acel an, la 24 iunie, fiii lui Iuga, Ștefan voievod

¹ Vezi mai înainte p. 204 nota 2.

² Folosim în special publicația lui Ioan Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș-Sighet, 1900 și *Documenta historica Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, Budapesta, 1941, în care unele documente sînt redate numai în rezumat, dar se adaugă cîteva inedite, ilustrînd mai ales pe voievodul Bal și pe Drag, fratele său, comite de Maramureș.

³ Mihályi, p. 13—16. *Documenta Valachorum*, p. 77—78; aici editorii admit supoziția lui Mihályi că Dragoș amintit aici are « multă șansă de probabilitate » să fie Dragoș întemeietorul Moldovei, ceea ce nu se poate demonstra. Cf. și DIR C. Transilvania, veacul XIV, vol. III, București, 1954, p. 402—404 și 587—589.

⁴ Mihályi, p. 35—37. *Documenta Valachorum*, p. 131—132.

⁵ Mihályi, p. 85—86. *Documenta Valachorum*, p. 323—324.

⁶ Mihályi, p. 26—27. *Documenta Valachorum*, p. 115—116. DIR vol. cit., p. 501. Punerea în posesie se face la 21 septembrie 1349, fără împotrivire. Mihályi, p. 28—29. *Documenta Valachorum*, p. 116. DIR vol. cit., p. 505—506.

⁷ Mihályi, p. 30—32. *Documenta Valachorum*, p. 126—127; *cuiusdam capitalis et principalis possessionis Kohnya*.

⁸ Mihályi, p. 33—34. *Documenta Valachorum*, p. 131.

⁹ Mihályi, p. 35—37. *Documenta Valachorum*, p. 131—132.

¹⁰ Mihályi, p. 38. *Documenta Valachorum*, p. 144—145: *specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldauanae, plures Olachos rebellantes a via debitas fidelitatis deviantes*. Acești valahi răzvrățiți fără îndoială sînt moldoveni.

și fratele său uterin Ioan (*fratris sui uterini*), sint confirmați în posesia moșiei Cuhea¹. La 10 februarie 1364, regele confirmă din nou cele șase sate date lui Dragoș și fiilor săi, iar frații uterini Ștefan, Mirislău preotul și Dragomir, să nu aibă parte în ele². Tatar și Costea nu mai sint amintiți acum.

Anul 1365 dă noi și surprinzătoare date privitoare la Moldova. La 2 februarie 1365, regele Ludovic dă moșia Cuhea și cele ce țin de ea lui Balc, fiul lui Sas, voievodul Maramureșului, și fraților săi uterini Drag, Dragomir și Ștefan. Aceste moșii au fost ale lui Bogdan voievod și ale fiilor săi, infidelii notorii, care acum au dat dovadă de «urită necredință»³. Diploma aceasta este cea mai interesantă prin amănuntele pe care le dă. Se spune aici că Balc, din iubire pentru rege, i-a făcut nenumărate servicii, și anume: a venit din țara sa moldoveană în regatul Ungariei, și-a părăsit acolo părinții iubiți, multe rude și toată averea sa⁴, și a arătat mult zel pretutindeni, dar «mai ales în numita țară a noastră Moldova, nu fără vărsarea propriului său sînge și căpătarea de răni mortale și moartea crudă a fraților, a celor mai apropiați și a multor slujitori ai lor»⁵. Cu acest moment s-ar putea socoti încheiată legătura cu Moldova, oglindită în documentele maramureșene. Totuși, informațiile ce mai avem întregesc problema pe care o discutăm.

La 5 iulie 1368, o nouă poruncă regală dispune ca cele șase sate românești acordate lui Dragoș, fiul lui Giula, să-i rămînă lui în pace, iar frații lui uterini, Ștefan, popa Mirislău și Dragomir, să nu se amestece și să nu profite acum de moartea lui Giula, tatăl lor⁶. În același an, la 27 iulie, regele confirmă lui Balc, voievodul românilor, și fratelui său Drag de Beych (Beuth) satul Senye în comitatul Satmar⁷.

Prin urmare, atît Dragoș, cît și Balc, fiul lui Sas, cunoscute nouă din literatura istorică, sint continuu în Maramureș, unde se bucură neîncetat de favoarea regală.

La 11 august 1373, regele poruncește punerea în posesiune la Cuhea, Bocica, Biserica Albă, Taras și Buștina a lui Balc, Drag și Ioan, fii răposatului Sas voievod (*condam Saaz woyvode*), ceea ce are loc la 4 septembrie același an⁸. În aceeași zi, Balc voievod singur este introdus și în posesiunea moșiei Buștina⁹. La 30 octombrie, Balc, voievod și comite de Maramureș, împreună cu fratele său Drag, iau parte la fixarea hotarelor unor moșii în Maramureș¹⁰. La 7 iulie 1376 un Mihail, fiul lui Nicolae, zis Zekel, apare ca rudă a lui Balc¹¹.

Este de reținut faptul că numai în anul 1373 voievodul Sas este dat ca răposat. Moartea lui nu s-a putut întîmpla decît între 1368 și 1373. Unde anume, dacă în 1365 părinții lui Balc sint amintiți ca rămași în Moldova? De altfel, pe Sas nu-l găsim pomenit în documentele Maramureșului după 1365, ca trăind alături de fiul său Balc. Ioan, fiul lui Sas, probabil că rămăsese și el în Moldova cu tatăl său și de aceea nu a fost amintit în 1365, dar la 1373 revenise în Maramureș.

Despre Balc, Drag și Ioan mai sint și alte mărturii din 1378, 1383 și 1384, care aduc știri noi în ce privește posesiunile și activitatea lor politică, dar care nu interesează tema tratată¹². Însă la 16 martie 1384, Ladislau, fiul lui Dragoș, și frații săi se judecă cu fiii lui Giula, adică unchi săi popa Mirislav, Dragomir și Ștefan cu fiii lor, pentru un briu rămas de la moșul lor (*ab avo eisdem*), dar care revenea părții tatălui lui Ladislau¹³. Tot în același an, la 22 iunie,

¹ Mihalyi, p. 45—48. *Documenta Valachorum*, p. 151.

² Mihalyi, p. 53. *Documenta Valachorum*, p. 171.

³ Mihalyi, p. 56—58. *Documenta Valachorum*, p. 178—181.

⁴ Mihalyi, p. 56: *ut de terra nostra Molduana suis caris parentibus, et quam plurimis cognatis nec non bonis eiusdem universis in eadem terra nostra post tergum relictis et postpositis in regnum nostrum Hungarie advenit.*

⁵ *Ibidem*, p. 56: *specialiter in dicta terra nostra Molduana non sine proprii sui cruoris effusione ac letalium vulnorum supportatione fratrumque proximorum et quam plurimorum famularum suorum morte.*

⁶ Mihalyi, p. 61. *Documenta Valachorum*, p. 214 (nr. 168). Vezi și porunca regelui cu aceeași dată către Simon, comitele Maramureșului, să facă cercetarea cuvenită. Mihalyi, p. 62. *Documenta Valachorum*, p. 214 (nr. 167).

⁷ Victor Motogna, *Urmașii lui Dragoș (un document necunoscut)*, în RI XI (1925), p. 203—204. Fragment în *Documenta Valachorum*, p. 215. Pentru el se judecă și la 2 iunie 1371. Cf. *Documenta Valachorum*, p. 234; în ediția aceasta, Senye este localizat la Tiszabecs; credem însă că este Seini, raion Someșu-Mare, regiunea Maramureș.

⁸ Mihalyi, p. 65—67. *Documenta Valachorum*, p. 249. Originalul punerii în posesie prin prepozitul Ioan a fost achiziționat de Biblioteca Acad. R.P.R., Peceți, nr. 532. Vezi și SCB III (1960), p. 501.

⁹ Mihalyi, p. 68—69. *Documenta Valachorum*, p. 248.

¹⁰ Mihalyi, p. 69—70. *Documenta Valachorum*, p. 250.

¹¹ *Documenta Valachorum*, p. 267: *altera (parte) Mychaele filio Nicolai dicti Zekel, proximo et familiari Bolk woyvode, filii condam Zaz woyvode. Editori presupun că Sas se va fi căsătorit cu o unguroaică, rudă cu acest Mihail Székely. Soția lui Mihail era soră cu Sandrin, zis și Alexa, fiul lui Bochus, zis Fichormiklous (Feciorul lui Nicolae?), fiul lui Borman de Dormánháza.*

¹² *Ibidem*, p. 279—283, 310 și 316—317.

¹³ Mihalyi, p. 81: *quod venientes ad nostram presenciam Mirislav Pop cum suis filiis ac Dragomer similiter cum filiis suis necnon Stephanus cum filiis suis videlicet filii Gyule, personaliter coram nobis sunt constituti, parte vero ex altera Ladislav filius Dragus una cum suis fratribus simili modo sunt constituti. Documenta Valachorum*, p. 317. Este probabil că briul acesta prețios (26 de florini) fusese căpătat cîndva de Dragoș, tatăl lui Giula, în calitate de cavalier, după cum presupune Mihalyi. Asupra acestei presupunerii editorii de la *Documenta Valachorum*, p. 317, n. 2, mărturisesc și ei că e greu să te pronunți «pentru sau împotriva acestei teorii». Credem că poziția justă este să fim pentru.

regina Maria confirmă lui Balce voievod, fiul răposatului Sas românul, și fraților săi uterini Drag și Ioan, moșia Cuhea și apartenențele sale. La meritele vechi se adaugă acum că Drag și Ioan au însoțit pe regină « în țara noastră Rusia, care era atunci tulburată de litvani », iar pe unul din căpitani ai acestora, Prykoya, l-a adus captiv¹. E vorba de expediția din 1377 împotriva lituanilor.

La 1385, între cei patru juzi ai nobililor din Maramureș apar și Dragomir de Giulești și Ladislau fiul lui Drag de Bedeu, care, împreună cu Bank de Zarwasow, vicecomitele Maramureșului, recunosc actul făcut de Sandor, Mihail, Alexie și Nicolae, fiii lui Ștefan, feciorul lui Iuga, fost voievod de Maramureș, prin care dau a patra parte din Vișae, Șieu, Botiza și satul lui Dan, moștenirea lor paternă, doamnelor Margareta, Scora și Baba, surorile lor și fiice ale lui Ștefan. Între martori este și Ladislau, fiul lui Dragoș de Giulești, și fiul lui Pop, probabil popa Mirislău². Necesitatea ca și acești membri ai neamului lui Giula să fie prezenți la o tranzacție a neamului lui Iuga, fratele lui Bogdan, arată într-adevăr că între aceste neamuri era o înrudire apropiată³.

Într-un alt act regal din 25 noiembrie 1387, Ioan Olah, fiul lui Dragomir și al surorii uterine a voievozilor Balce și Drag, comitele secilor, capătă posesiunile Iza și Apsa de Jos, drept răsplăt pentru merite căpătate și pentru faptul că tatăl său Dragomir murise în lupte la Vidin, iar fratele său uterin Tatimir la Belz, în Galiția⁴.

La 23 octombrie 1389, regina Maria admite lui Costa, fiul lui Dragoș de Giulești, în cazul când nu va avea copii, să lase moștenitoare pe sora sa uterină Stana, fiică a răposatului Dragoș, în moșiile Slatina, Brebu, Copăcel, Desești, Hernicești și Șugatag, cum și în părțile lui din Giulești și Nyres⁵. Mai multe acte din 1390 arată pe magistrii Balce voievod, Drag și Ioan, comiți ai secilor și de Maramureș, stăpâni ai mai multor moșii și castele din Maramureș⁶. În august 1391, mănăstirea Sf. Mihail din Peri, ctitoria lor, este recunoscută sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinopol⁷. La 25 iulie 1392, regele Sigismund face părtași în Cetatea de Piatră (Kővár), care era a celor trei frați, și pe Ladislau, fiul lui Ioan, fratele lor⁸. Această introducere apare mai clar la 8 mai 1397⁹.

La 20 ianuarie 1398, cu ocazia reambulării moșiei Teceu, apar din nou voievozii Balce și Drag, comiți de Maramureș, dar și fiii lui Balce, Dumitru și Sandor (Sandrin)¹⁰. În sfârșit, mai amplu apare înrudirea în porunca din 7 aprilie 1402 cu privire la moștele moșii ale lui Dumitru și Alexandru, fii lui Balce voievod, Sandrin și George, fiii magistrului Drag, și Ladislau, fiul lui Ioan Olah din Maramureș¹¹. Cu acesta închidem perioada care ne interesează.

În concluzie, din cele de mai sus se vede că a fost un neam al fraților Drag și Dragoș din Bedeu, numele părintelui lor fiind necunoscut. Un alt neam este al fraților Iuga și Bogdan din Giulești și Cuhea, al căror părinte iarăși nu se arată. Al treilea neam este al lui Dragoș din Giulești, tatăl lui Giula, iar al patrulea care ne interesează este al lui Sas, voievodul Maramureșului, presupus voievod al Moldovei. Nici o aluzie din documentele maramureșene nu ne dă posibilitatea să aflăm o legătură între aceste neamuri. Numele tatălui lui Sas nu este menționat niciodată. Înrudirea am putut-o presupune după documentul din 1385¹².

¹ Mihalyi, p. 82—84: fideles nostri Balk woywoda, comes noster Maramorosiensis, Drag et Johannes fratres eiusdem uterini, filii scilicet condam Zaas Olachy... presertim in eo quod cum nos ipsos magistros Drag et Johannem in regnum nostrum Ruscie, quod per Lithuanos tunc turbabatur, transmississemus... nonnullos ex eisdem Lithuanis signanter Preskoya capitaneum ipsorum captivarunt. Documenta Valachorum, p. 318—319.

² Mihalyi, p. 85—86: Nos Bank... de Zarwasow vicecomes, in persona magistri Balkonis woywode comitis Zathmariensis et Maramorosiensis, necnon quatuor iudices nobilitum comitatus eiusdem Maramorosiensis videlicet Kenda de Weresmarth, Petrus de Karachonfalva et Dragomer de Gyulafalva ac Ladislau filius Drag de Bedehaza et Dragmer, significamus... quod... nobiles viri Sandor, Michael, Alexius et Nicolaus filii Stephani filii Yge condam woywode Maramorosiensis portionem quartam in villis successione paterna ad ipsos devolutis... resignaverunt nobilibus dominabus Margarethe... ac Score et Babe filiabus prenati Stephani sororibus eorum legitimis... presentibus... nobilibus fidedignis videlicet Ladislau filio Drag de Gyulafalva, filio Pop (documentum rupt). Documenta Valachorum, p. 323—324.

³ Este singura mărturie precisă pe care putem conta și e regretabil că în original stă lacune mecanice.

⁴ Mihalyi, p. 87—88. Documenta Valachorum, p. 334, n. 2, se admite data 1365—1368 pentru expediția la Vidin și 1377 pentru castelul Belz în Galiția.

⁵ Mihalyi, p. 96: Kosta filii Drag de Gyulafalva... concessimus ut... universe possessiones... et specialiter possessione Zalot (ina) Hadpataka, Kopach, Desehaza, Hernech et Swaga (ta) vocata, item porciones possessionarie in possessionibus Gyulafalva et Nires appellatis ipsam contingentes, ad nobilem dominam Stanna vocatam, filiam scilicet dicti condam Dragus, sororem suam uterinam... devolventur pleno iure. Documenta Valachorum, p. 369.

⁶ Mihalyi, p. 99—108. Documenta Valachorum, p. 375—392, unde sînt și documente necunoscute lui Mihalyi. Reținem numai că la 31 martie 1390, cei trei frați moștenesc domeniile Iza, Apsa de Jos, Rona și Rona de Sus, foste, ale lui Ioan, fiul lui Dragomir, decedat fără moștenitori. Documenta Valachorum, p. 375—377.

⁷ Mihalyi, p. 109—110. Documenta Valachorum, p. 418—421. Aici vajvoda Balicza et Drag mester.

⁸ Documenta Valachorum, p. 430—431. Dovadă că Ioan murise.

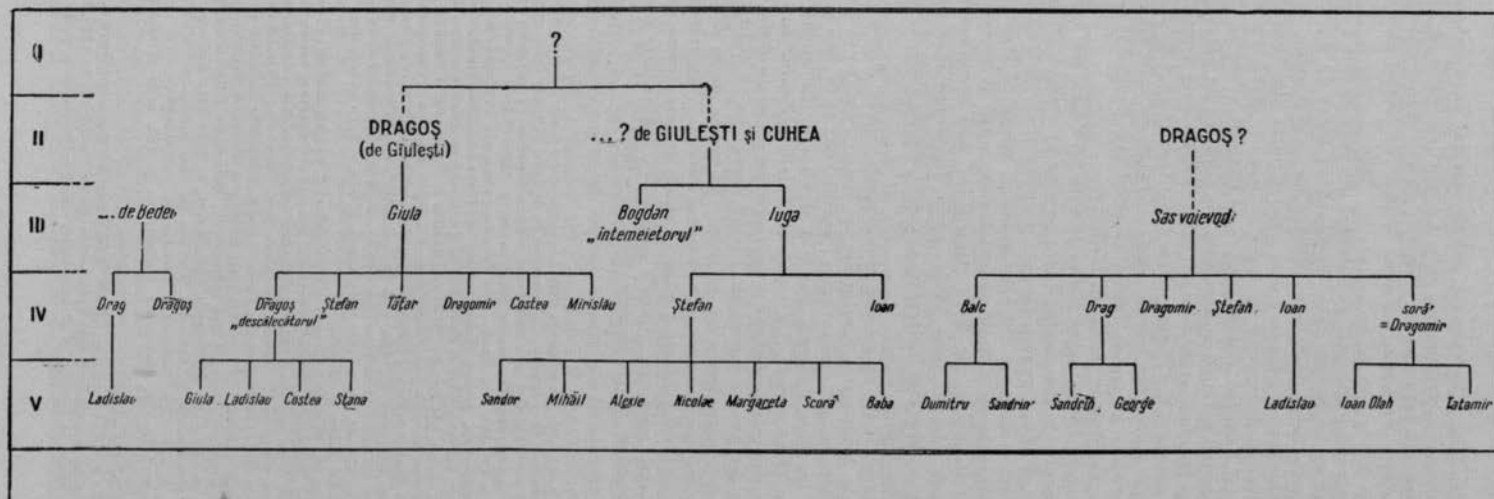
⁹ Mihalyi, p. 114—115. Documenta Valachorum, p. 493—494.

¹⁰ Mihalyi, p. 117—118. Documenta Valachorum, p. 502, unde se rectifică data 7 noiembrie 1397 propusă de Mihalyi.

¹¹ Mihalyi, p. 123—125.

¹² Alexandru Filipașcu, Istoria Maramureșului, București, 1940, p. 44 și 47, după mărturiile tirzii consideră că tatăl lui Bogdan și Iuga ar fi fost Ștefan voievod de Maramureș în 1326, iar un Dragoș de Bedeu a fost tatăl lui Drag de Bedeu, Giula de Giulești și Dragoș vodă, descăleătorul; cf. și p. 45 și 49.

NEAMURILE MARAMUREȘENILOR (SEC. XIV)

N.B. Linii verticale punctate arată filiație nesigură

Astfel se prezintă neamul pe linia lui Dragoș, amestecată cu a lui Bogdan, fost și el voievod în Maramureș. Această situație a făcut pe Onciul să spună că « Dragoș este începătorul, Bogdan îndeplinitorul întemeierii Moldovei »¹. Să precizăm ce spun documentele și despre Bogdan.

Pentru prima dată, la 21 octombrie 1343, **Bogdan**, fost voievod de Maramureș, apare ca necredincios față de rege, deoarece în iarna trecută avusese o ceartă cu Crăciun, voievodul din Bilke². Peste șase ani situația lui este mai gravă. La 15 septembrie 1349 regele spune că Ștefan, fiul lui Iuga, « foarte de curind a căzut în vina infidelității, alăturându-se lui Bogdan, fostul voievod, unchiul său și necredincios învederat al nostru și al regatului nostru »³. Infidelitatea constă în faptul că Ștefan a scos din moșiile lor Giulești și Nyres pe Giula, fiul lui Dragoș, și pe fii săi, arzându-le casele și făcându-le pagubă.

Mai mulți ani încetează orice informație despre Bogdan. Abia la 2 februarie 1365 vedem că Balc voievod, fiul lui Sas, pentru servicii aduse coroanei în Moldova, e răsplătit cu posesiunile deținute până aici de « Bogdan voievod și de fii săi, anume cunoscuții noștri necredincioși », care, « abătându-se de mai multe ori de la calea adevărului și stăruința credinței datorate, retrăgându-se pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în mai sus-pomenita țară a noastră Moldova pe care caută să o păstreze în paguba maiestății noastre », sînt privați de toate acestea, iar privilegiile ce au avut, anulate⁴.

Atît se reflectă în actele ungare. Bogdan este un infidel constant, dar nu pleacă din Maramureș. Nu știm motivele infidelității din 1343, dar le putem asemui cu acelea de care era vinovat și nepotul său Ștefan în 1349, adică acte de violență în Maramureș. Numai din actul din 1365 reiese că e vorba de o părăsire a regatului, care dă drept regelui să-i confiscă averea. Că acum sau nu de mult s-a întîmplat aceasta rezultă expres din faptul că numai acest act amintește procedura confiscării averii lui Bogdan, cu asentimentul reginei mame și cu sfatul prelaților și baronilor regatului⁵. Dar, deși regele vorbește de « țara noastră Moldova », totuși el nu înțelege că face parte din Ungaria însăși, fiindcă Bogdan s-a dus acolo clandestin, iar prin dorința de a o păstra pentru sine aduce ofensă « maiestății » regale⁶. Este exact limbajul pe care îl întrebuințează și pentru « *terra nostra Transalpina* », și acolo, în Țara Românească, știm mai bine ce înseamnă aceasta. Această simplă similitudine arată care era poziția Moldovei la 1365 față de Ungaria⁷. Independența « Moldovei » lui Bogdan are astfel recunoscută oficial.

În ce privește succesiunea Dragoș → Sas → Bogdan, ea nu se poate susține nici ca filiație pentru primii doi, și nici cronologia dată fiecăruia pînă acum după letopisește. Diploma regelui ungar din 2 februarie 1365 este hotărîtoare în această privință.

Intrucit, la 20 martie 1360, Dragoș fiul lui Giula, capătă moșii pentru servicii aduse mai ales în « restaurarea » țării Moldovei (singurul Dragoș care capătă recompense pentru astfel de servicii), spre deosebire de Dragoș de Bedeu, aceasta ne face să credem că Dragoș fiul lui Giula este « descăleătorul ». Cert este că, la această dată el trăia în Maramureș și încetase să mai aibă legături cu cele ce se petreceau la est de Carpați. Așadar, după mărturia documentelor, nu reiese că Dragoș a murit în slujba sa pe care o avea în Moldova. Este foarte probabil că i-a urmat altcineva, în aceleași condiții față de coroana maghiară.

Tot așa la 2 februarie 1365, **Balc, fiul lui Sas**, capătă o răsplătă asemănătoare. Tatăl său rămăsese însă încă în Moldova, desigur să lupte cu necredinciosul Bogdan, ale cărui moșii

¹ D. Onciul, *Opere complete*, vol. I, p. 308.

² Mihályi, p. 17: Bogdan, quondam vojvoda de Maramarosio, noster infidelis. *Documenta Valachorum*, p. 99—103. Documente privind istoria României, vol. cit., p. 157—158.

³ Mihályi, p. 26—27: qui nuperrime notam infidelitatis Bogdano quondam vojvoda patruo suo nostro et regni nostri infidelis notorio adhaerendo incidit. *Documenta Valachorum*, p. 115—116. DIR vol. cit., p. 501.

⁴ Mihályi, p. 57: Bogdan vojvoda et suis filiis, nostris videlicet infidelibus notorijs... a veritatis via et debite fidelitatis constancia pluribus deviantes, de dicto regno nostro Hungarie in prelatam terram nostram Moldavam clandestine recedentes, eandem in nostre maiestatis contumeliam moluntur conservare. *Documenta Valachorum*, p. 178—181.

⁵ Mihályi, p. 57: de benepolite voluntate et consensu serenissime principisse domine Elisabeth regine Hungarie genitricis nostre karissime, de consilioque prelatorum et baronum regni nostri prematuro. Afirmarea este clară: regele nu poate acționa singur împotriva unui nobil, fie el și infidel. Participarea reginei mame arată că Bogdan nu este infidel față de regat, ci față de persoana regelui sau a reginei.

⁶ Însuși documentul face distincție între regatul nostru Ungaria (*de regno noster Hungarie*) și țara noastră Moldova (*terram nostram Moldavam*). Raporturile juridice sînt fără îndoială deosebite. Cronicile contemporane polone și ungarești nu dau nici ele mai multe informații. Singur Ioan de Küküllő, biograful regelui Ludovic, spune că, în timpul acestuia, « Bogdan, voievodul românilor din Maramureș, adunînd pe românii aceluia district, a trecut în ascuns în țara Moldovei, supusă coroanei regatului Ungariei, însă din cauza vecinătății tătarilor de mult timp părăsind de locuitori. Și cu toate că a fost combătut adeseori de oastea regelui, totuși, crescînd numărul românilor locuitori în acea țară, ea s-a constituit ca stat ». Cronicarul nu fixează data acestui eveniment, dar ținînd seama de diploma din 2 februarie 1365, analizată aici și cu care consună, el nu a putut avea loc mult timp înainte.

⁷ Desigur este foarte atrăgătoare ipoteza formulată de mai mulți istorici români și unguri, conform căreia Bogdan, fiul lui Nicolae (Micula), amintit în 1335 în Banat și presupus membru al familiei Basarab din Țara Românească, ar fi tot una cu Bogdan, fratele lui Iuga din Maramureș și viitor domn moldovean. Dar această ipoteză nu se poate susține prin documentele pe care le cunoaștem pînă acum.

în Cuhea erau confiscate acum și date lui Balc, al doilea și ultimul maramureșan răsplătit pentru servicii aduse în Moldova.

Bogdan stăpânea jumătate din Cuhea, ca frate al lui Iuga, unde acesta, cu fiul său Ștefan și urmașii lor, au fost mereu pomeniți mai înainte în documente ca stăpini.

La toate acestea se impun unele precizări. Din punct de vedere al moșilor de bază, rezultă clar că Dragoșii, între altele, au Giuleștii și Nyres, iar Bogdan, Iuga și feciorii săi au Cuhea. Urmașii lui Dragoș rămân mai departe stăpini ai moșilor de baștină, la care se adaugă mereu altele, în timp ce Cuhea are o soartă deosebită. După unele oscilații în infidelitate ale lui Ștefan, fiul lui Iuga, după 1360, aceștia și urmașii lor rămân să stăpânească în continuare. Deci nu ar mai fi loc pentru donația făcută lui Balc și fraților săi. Dacă însă socotim că Bogdan și Iuga, care erau frați, aveau fiecare câte o jumătate din Cuhea, atunci totul se explică: Balc va căpăta numai partea lui Bogdan, rămasă până la urmă în situația de infidel¹.

Nu în anale trebuie să căutăm confirmarea informațiilor din izvoare diplomatice, ci invers. În consecință, avem convingerea că Dragoș, fiul lui Giulea, este Dragoș «descălecătorul», al cărui rol istoric a fost de participant la organizarea unei părți din Moldova după alungarea tătarilor. Sas nu este fiul lui, ci încă un voievod maramureșan trimis în serviciul regelui unguresc în Moldova, de data aceasta însă împotriva lui Bogdan, care porrise acțiuni de insubordonare. Acțiunile lui Sas și Bogdan sînt deci nu succesive, cum apar în cronică, ci concomitente. Izvoarele diplomatice cunoscute pînă acum nu ne permit să tragem alte concluzii².

Dacă filiația «domnilor» maramureșeni, începători de stăpînire în Moldova, așa cum este prezentată în letopisețe, este respinsă de izvoarele diplomatice referitoare la Maramureș, să vedem ce se poate păstra din numărul anilor de domnie care li se atribuie în cronici.

Dragoș a fost în Moldova un conducător de oști trimis în legătură cu expedițiile statului ungar împotriva tătarilor. Dacă admitem timpul de doi ani atribuit lui de cronici și de faptul că în 1360 se retrăsese deja în Maramureș, putem socoti că el a fost în Moldova în 1357—1359, dar că a murit după 1368, an cînd era încă în viață.

Dacă trebuie să-l socotim pe Dragoș permanent în Moldova, de la începutul expedițiilor împotriva tătarilor și pînă la retragere (1343—1359), ar trebui să avem 15 ani. Nu sînt motive să credem că o administrație atît de îndelungată a acestui Dragoș, să nu fi lăsat dovezi concrete de existență. Centrul său administrativ trebuie să fi pornit de la Bacău și avea tendința de înaintare spre nord, pe apa Bistriței și a Siretului. Este posibil să fi ajuns pînă la Baia de pe apa Moldovei, care în 1360 dădea drepturi regelui unguresc să vorbească de «țara Moldovei».

În sprijinul duratei luptelor cu tătarii avem și o informație analitică importantă. În Cronică moldo-rusă este inserat un pasaj semnificativ privitor la luptele lui Dragoș cu tătarii³.

¹ Faptul că această parte de moșie se dă lui Balc ne face să ne gîndim și la obiceiul existent atunci ca moșiile confiscate de la un infidel să fie date tot unui membru al acelei familii rămas credincios. Este o supoziție care duce la afirmația că și Sas făcea parte din aceeași familie.

² Pentru o mai ușoară înțelegere a neamurilor din Maramureș, vezi spîtele lor în tabelul nr. 1, Maramureșenii.

³ Legenda lui Dragoș ca vinător de bouri și înțelecitor de țară în Moldova rezultă dintr-o contaminare de informații variate, încît, pentru aflarea mitului etiologic, este necesară o deslușire. Iată ce spune această cronică: «În anii domniei lui Vladislav s-a ridicat război de către tătari împotriva ungarilor, de la cneazul Neimet din locurile sale în care rătăceau, de la riul Prut și de la riul Moldova și au trecut peste munți înalți și de-a curmezișul țării Ardealului unguresc și au ajuns la riul Mureș și au stat acolo». A urmat o luptă la Tisa, după care ungurii fiind biruitori, o parte din ostașii care luptaseră alături de ei au fost colonizați în Maramureș «între riurile Mureș și Tisa, locul numit Criș». Între acești ostași a fost și Dragoș, «un bărbat înțelept și viteaz», care, plecînd de acolo la vinătoare cu ceata sa și trecînd peste munți înalți și «peste planine înalte (acestea se chiamă munți)» și «în locuri cu văi (долин) și frumose», a omorît un bour la un riu pe mal, sub o salcie. După ce s-au ospătat din vinat, au hotărît să rămînă acolo «pentru că era loc pustiu și la margini (до края) rătăceau tătarii». Craiul ungarilor le-a dat voie să se ducă și ei s-au așezat chiar în locul unde fusese omorît bourul. Acolo ceata și-a ales dintre ei «un bărbat înțelept, anume Dragoș», și l-au numit loruși domn și voievod. Atunci a început țara Moldovei. Apoi «Dragoș voievod descălecă cel dintîi loc (место) pe riul Moldova, pe urmă a descălecă locul Baia și alte locuri pe riuri și la izvoare». Panaiteșcu, *Cronicle*, p. 155—156, unde *mesto* se traduce însă prin «oraș», ceea ce cred că nu corespunde sensului general al textului. Neimet se referă probabil la hanul Hoardei de Aur Mehmed Berdi beg (1357—1359); M. C u b o g l u, *Paleografia și diplomatica turco-omană*, București, 1958, p. 115. Panaiteșcu, *Cronicle*, p. 158, n. 4, crede într-o «deformare a numelui Mamat sau Mamai, care a luptat la Kulikovo». Analiza acestui text, compus fără îndoială în secolul al XVI-lea, cînd legenda lui Dragoș era înflorită, ne duce la concluzii deosebite de ale istoriografeiei vechi. Mai întîi este limpede că prelucrătorul textului a avut sub ochi două texte: unul privea luptele mai vechi ale ungarilor cu tătarii, în ale căror bînderii de «fiost și Dragoș, iar altul legenda descălecării lui Dragoș din Maramureș, de care ține și lista domnilor următori lui Dragoș pînă la 1504. Acestea reiese limpede din faptul că, pentru compilator, Dragoș vinătorul pare să fie altul decît Dragoș oșteanul și colonistul. Altfel, după ce scrie despre Dragoș bărbat înțelept și viteaz plecat la vinătoare, după așezarea în Moldova nu ar fi scris iar despre un bărbat înțelept, anume Dragoș, pe care l-au ales domn și voievod, ci ar fi spus simplu că pe Dragoș pe care îl calificase deja l-au ales oștenii domn și voievod. Dar este posibil ca prelucrătorul să aibă dreptate. Între luptele cu tătarii a putut să fie un Dragoș, care a obținut privilegiul regale în Maramureș și care va fi vinat un bour după așezarea lui în această țară. După aceea va fi trecut citva timp, suficient ca să dispară acesta și să apară alt Dragoș, care nu a plecat la vinătoare, ci doar să recunoască locurile în care se vinase în trecut și despre care se vorbea încă. Acest Dragoș a identificat locul și s-a așezat acolo. Oricare ar fi poziția noastră față de acest izvor și de Dragoș amintit în el, unul sau doi, izvorul rămîne important pentru a arăta durata luptelor cu tătarii.

Încă mai importante decât această chestiune sînt alte două lucruri care reies din Cronică moldo-rusă, și anume: 1) tătarii rătăceau între riul Prut și riul Moldova, numit loc «la margine», și 2) Dragoș s-a așezat întîi într-un loc¹ pe riul Moldova, adică la vărsarea lui în Siret, și de acolo s-a întins pe riul Moldova în sus la Baia și pe alte riuri la izvoare. Deci țara lui Dragoș a fost în ținutul de margine al tătarilor, între munți și Siret, cuprinzînd probabil ca puncte nordice linia riului Nechid cu Cîmpul lui Dragoș², Giulești și Roman. De pe această linie va fi încercat Dragoș să se întindă spre nord.

Sas, voievodul Maramureșului, avînd aceeași misiune, de a lupta contra tătarilor, ca și Dragoș, nu ne este cunoscut totuși decât prin actele privitoare la fiul său Balc. Din acestea reiese clar că la 2 februarie 1365 el rămăsese încă în Moldova să ducă lupta pentru apărarea, «onoarei» regelui său. De data aceasta Bogdan apare ca adversar de temut al lui Sas. La 1373 Sas nu mai era în viață, cînd fiii săi își statornicesc moștenirea în Maramureș. Cronicile moldovene îi dau 4 ani de domnie și îl așază după Dragoș. Însă dacă a rămas tot timpul în Moldova (vezi «a murit» în unele letopisește), atunci îi revin la domnie 14 ani (1360—1373). Indiferent de timpul cît a stat în Moldova, cauza regelui său era pierdută în 1365, cînd fiul său Balc se retrage în Maramureș.

Sînt probabilități suficiente să considerăm că centrul administrației lui Sas ajunsese la Baia. Însă dacă ținem seama de tradiția de la Siret³, atunci am putea admite că va fi ajuns chiar pînă acolo, dar renunțînd de a mai fi omul regelui se va fi unit cu feudații locului și, în această calitate, va fi trăit încă 4 ani la Siret. Încîlin să cred că acești patru ani s-au scurs între 1365 și 1369, în concurență și vecinătate cu Bogdan. Aceasta ar duce la un total de 9 ani⁴.

Dragoș și Sas nu au fost voievozi peste teritoriul de-a lungul apei Moldovei, de unde a pornit unificarea statului moldovean, ci conducători de oaste în slujba regatului ungar, însărcinați cu misiuni în sudul Moldovei. De aceea ei nici nu figurează în Pomelnicul de la Bistrița⁵.

Bogdan a fost un răzvrătit maramureșan. La 1343 el pierduse calitatea de voievod al Maramureșului; la 1349 se purta ca răzvrătit, dar tot în cuprinsul voievodatului de acolo⁶. Deci nu plecase din posesiunile sale maramureșene. Această plecare s-a întîmplat numai în preajma zilei de 2 februarie 1365, cînd regele mărturisește că Bogdan cu fii săi au trecut pe furii în Moldova. Deci acțiunea nu a avut loc cu mult înainte. Unele redacții ale cronicilor interne îi atribuie 4 ani de domnie (redacțiile putnene), iar altele 6 ani (Bistrița și moldo-rusă). Nu credem că deosebirea dintre ele este o divergență. Însemnările locale au notat durata domniilor așa cum era cunoscută în acea parte. Venind în ținutul disputat coroanei maghiare, Bogdan a trebuit să apară în partea de sub administrația lui Sas și între ei se vor fi dat luptele de supremație. Credem că acestea au durat doi ani, după care autoritatea voievodală a lui Bogdan s-a extins pe apa Moldovei, la Rădăuți, și a continuat încă patru ani. Timpul probabil de domnie este 1363—1369, deci în total 6 ani.

Mult mai greu este să lămurim domnia lui **Lațcu**. O corespondență papală din 1370—1372 ne dă unele informații cu privire la încercarea lui de trecere la catolicism prin intermediul franciscanilor. Relatările din cronicile interne cu privire la Lațcu sînt lipsite de concordantă. Letopisețul de la Bistrița și Cronică moldo-rusă îl consideră, greșit, fiul lui Sas (poate pentru că Sas a murit în acest interval, 1368—1373), iar Letopisețul de la Putna și Cronică moldo-polonă, fiul lui Bogdan. Că este fiul lui Bogdan nu trebuie să ne îndoim. Diploma maghiară din 1365 spune că acesta a fugit din Maramureș împreună «cu fiii săi». Între aceștia trebuie să fi fost și Lațcu, despre care cronicile noastre spun că a domnit 8 ani și a murit în scaun. Conjectural, acești ani nu pot fi decât între 1369 și 1377. Logica ne face să credem că, în timp ce în partea de sud a Moldovei se păstra dominația ungurească, Lațcu a izbutit să unească voievodatele nordice, al lui Bogdan și al lui Sas, cu centrul acum la Siret. E cea dintîi unificare de feude pe care o putem presupune în istoria Moldovei. Și desigur multora din feudali nu le-a fost pe plac.

Faptul că pentru această vreme în Pomelnicul de la Bistrița apare un Costea voievod fără predecesori și în letopisește un Petru voievod, fiul unui Mușat, fără a se spune cine este acest Mușat, duce la concluzia că acum exista o frămîntare între feudali moldoveni.

¹ Dacă admitem traducerea P. P. Panaitescu prin «oraș», atunci înseamnă că Romanul își are originea în acel timp

² Cîmpul lui Dragoș nu este neapărat nevoie să fie în legătură cu Dragoș descăleătorul, dar nici nu i se poate opune.

³ S. R. e. l. i, *Orașul Siret în vremuri de demult*, Cernăuți, 1927, p. 33—34.

⁴ Aici poate interveni și o explicație paleografică: în slavă cifra 9 (ѣ) se poate confunda ușor cu 4 (Ѧ).

⁵ Fără a găsi explicația faptului, acest lucru îl observase și D. O. n. c. i. u., *Opere complete*, I, p. 307, n. 2: «Deci în 1407, cînd s-a scris pomelnicul, Dragoș și Sas nu erau considerați ca foști domni ai țării de feul domnilor următori». Și I. M. i. n. e. a., *Politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 24, n. 2, se îndoiește că Sas, tatăl lui Balc, a fost voievod în Moldova; celelalte îndoeli exprimate de Mines în analiza documentelor de la 1360—1365, 1373 și 1384 nu pot fi luate în considerație.

⁶ D. O. n. c. i. u., *op. cit.*, p. 301, n. 2, interpretează pe *nuperrime* din document prin «de curînd», adică Bogdan de curînd ieșise din Maramureș și trecuse în Moldova. În realitate, *nuperrime* se referă la infidelitatea lui Bogdan. Vezi mai sus p. 211, n. 3.

Costea voievod, pomenit numai în Pomelnicul de la Bistrița, trebuie să fi avut un rost în Moldova, de i-a fost inserat numele în lista domnilor. Pe acesta îl considerăm ca un feudal puternic, care a putut rîvni o dată la domnie¹.

Tot într-o corespondență papală se vorbește despre o Margareta de Siret, doamna Valahiei Mici. Astfel, în 1377, la curia papală, de data aceasta prin dominicani, se primeau scrisori ale acestei doamne, la care se răspundea la 28 ianuarie 1378. Papa se adresa către « Margarita di Cereth, domina Valachie Minoris ». Dacă comparăm această adresă cu cea similară din 1370 către Clara din Țara Românească, (*nobilis mulieri relicte quondam Alexandri uelida in Valachia vidue*) se vede deosebirea de fond: în timp ce Clara este o femeie nobilă, văduva unui voievod, Margareta este numai « doamnă ». Acestui termen nu-i putem atribui echivalentul de « suverană », căci unui astfel de drept prin succesiune se împotrivesc procedura moldovenească după care domnii erau aleși. De altfel, nu cunoaștem un caz în istoria noastră din care să rezulte dreptul de a fi doamnă vreo fiică de domn. Dacă Margareta ar fi avut vreo legătură de familie cu Lațcu voievod, care la data aceasta nu mai trăia, curia papală nu putea să fi uitat de propunerile nu tocmai vechi ale acestuia și ar fi amintit în vreun fel oarecare de raportul existent între ea și Lațcu. Nu putem decât să presupunem că în acel moment curia papală nu cunoștea situația matrimonială a doamnei Margareta de Siret, dar nici nu o putea socoti văduvă. Sau, fiindcă în Moldova din acel timp erau frământări religioase, papa a preferat să le ignoreze și să stăruie numai asupra doamnei catolice. Păstrîndu-se tăcere în această privință, trebuie să căutăm altă explicație.

S-a presupus că, fiind sora lui Lațcu și fiica lui Bogdan, va fi domnit în numele fiilor săi minori². Dar, ca să poată fi doamnă, era necesar să fi fost ea însăși soție de domn. Ca să corespundă întrucîtva acestui principiu, s-a propus și ipoteza că Margareta, o unguroaică, s-ar fi căsătorit cu un Ștefan, presupus frate al lui Lațcu, care însă n-a domnit³. Pentru nici una din aceste ipoteze nu sînt motivări valabile.

Este adevărat însă că trebuie să ținem seama de un fapt cert: Margareta este stabilită la Siret, acolo protejează pe catolici și are confesor un dominican. În consecință, sînt toate probabilitățile ca între ea sau soțul său și Lațcu, domn în Siret, să fi fost unele legături.

După izvoarele istorice interne se mai cunoaște o Margareta, mama lui Petru voievod, fiul lui Mușat, și ea protectoare a dominicanilor. Înseamnă oare că între acestea este o identitate de persoane, sau o simplă coincidență de nume? Să fi fost ea soția lui Sas voievod? Actele următoare, al căror număr crește de acum, par să aducă lumină.

De acum încep să dea informații genealogice și documentele interne. Astfel, din actul de la 1 mai 1384 al lui Petru voievod reiese că pe mama sa o chema Margareta, era catolică, proteja pe dominicani și avea curtea sa la « Horleganoio », identificat de unii cu Hirlău, iar de alții cu Corlăteni în Dorohoi. La 3 februarie 1386 se vorbește de o scrisoare « a domnului Roman, fratele domnului Petru, voievodul Moldovii » (*domini Romani fratris domini Petri uoywody de Walachya*). Chitanța lui Vladislav al Poloniei din 27 ianuarie 1388 arată că Petru voievod avea un frate Roman, care avea și copii.

Mai tirziu, uricul lui Roman voievod de la 30 martie 1392 arată că acesta avea doi fii, Alexandru și Bogdan. În document însă, al doilea dintre consilieri este « jupan Ștefco și cu frații lui », singurul menționat astfel. Tot Roman, la 18 noiembrie 1393, amintind din nou pe cei doi fii, mai adaugă informația că mama sa era cneaghina Mușata și că mai exista un Ștefco sau Ștefan, nepotul lui de soră și primul dintre consilieri⁴.

¹ Un boier Costea găsim în documentele din secolul al XIV-lea. Era o persoană de seamă. Îl găsim în sfatul lui Roman la 30 martie 1392 și al lui Ștefan la 6 ianuarie 1395. Tot el trebuie să fie Costea Viteaz, amintit în uricul lui Iuga cu data de 28 noiembrie 1399, ca și în cel datat înaintea de 28 noiembrie 1399. Poate tot el va fi fost Costea Valahul, care dă scrisoarea de la Stecar în 1402. În 1398 avea un fecior care putea da procură în numele domnului său la procesul din Dej. Care era domeniul lui? Uricul lui Iuga, datat ante 28 noiembrie 1399, ne dă o cheie pentru a-l identifica. Se spune aici că moșia dăruită lui Braia are « hotarul din sus de Strahotin în sus pe Jijie la movila Vorlov, iar de acolo de-a curmezii la drumul Strahotinului despre pan Coste, la marginea Strahotinului drept pe muchea dealului, iar de acolo de-a curmezii peste Jijie la drumul Dealului Mare, pe drum pînă la movila Vorlovului ». (M. Costăchescu, *Documente moldovenești*, I, p. 27). Satul lui Costea este identificat astăzi cu Costeni din com. Dîngeni raionul Trușești. Aici îi era baza, deci nu departe de Hirlău. Nu a fost o domnie, ci numai o pretenție la domnie, curmată repede și înregistrată doar în pomelnici, suficient însă ca să dea naștere la pretenții pentru urmașii săi. Mai putem risca o ipoteză. Doi frați ai lui Dragoș, Tatar și Costea, nu mai apar după 1364. E posibil ca să fi murit și ei în luptele din Moldova, dar este tot așa de posibil să fi rămas acolo, frații omîtîndu-i de la moștenirea moșilor părințești. Acest Costea ar putea fi deci identic cu Costea Voievod. Oare faptul că Ioan, fiul lui Costea, dădea procură pentru susținerea unui proces la Dej, să nu fie în legătură cu drepturile sale de acolo? Mai mult. Este posibil ca Margareta de Siret să fi fost chiar doamna acestui Costea, voievod efemer. Toate aparențele sînt pentru a identifica pe această Margareta și cu Margareta, mama lui Petru voievod. În toate acestea este numai o încercare de explicare, și nu o certitudine.

² Șt. Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII și XIV*, Sibiu, 1944 (extras din « Anuarul Inst. de istorie », X), p. 51.

³ P. P. Panaitescu, *În istoria luptei pentru independența Moldovei*, p. 107-109.

⁴ Se pot citi numai primele trei litere *СТѢ*. De obicei editorii au completat numele în Ște(fan), dar el poate fi completat tot așa de bine și Ște(fco), ca în documentul precedent.

În actul omagial din 6 ianuarie 1395 al lui Ștefan voievod, primul între sfetnici este « pan Mihal, fratele voievodului ». Amintim că într-o scrisoare de mărturie a patru pani și boieri moldoveni, anterioară actului de omagiu, deoarece se arată că domnul lor Ștefan voievod va veni să-l depună¹, al treilea este « pan Mihal », fără îndoială același cu cel din actul omagial. Mihal înseamnă Mihail. Sub acest nume mai avem o mărturie. Salvoconductul eliberat de Ștefan voievod la 3 ianuarie 1397 lui Spitko, palatinul Podoliei, este contrasemnat primul de « Mychahel (i.e. Michael) capitaneus moldaviensis ». Deci Ștefan (Ștefco) voievod și Mihal-Michael sînt frați. Expresia din uricul de la 30 martie 1392, « jupan Ștefco și cu frații lui » (и съ братьями его) arată că, de fapt, erau *mai mulți frați*. Toți sînt feciorii unei surori a lui Roman voievod.

Din uricul de la 18 noiembrie 1393 reiese clar că Roman voievod este fiul cneaghinei Mușata. Dacă luăm acest nume ca fiind nume de botez al mamei, desigur că trebuie să-i căutăm soțul, care era tatăl voievodului. Credem însă că acesta nu mai trăia la data cînd fiul său era domn, dar mama văduvă îi împrumutase numele: el a fost Mușat și cum era obiceiul ca văduvele să fie arătate prin numele soțului, ea a devenit Mușata, adică văduva lui Mușat.

Acest Mușat apare în letopisește fie ca părintele lui Petru, Roman și Ștefan (Bistrița și Putna), fie numai al lui Petru (moldo-polonă). În nici unul nu se spune că ar fi fost domn. După cum se pot explica divergențele din documentele lui Ștefan voievod și ale lui Iuga voievod, înseamnă că trebuie să contestăm această descendență a lui Petru. Cînd au fost prelucrate listele domnilor din secolul al XIV-lea s-a făcut o dublă contaminare, care a dus la varianta internă și la varianta polonă. Putem dar presupune că nu este necesar să credem că Petru este fiul lui Mușat.

Omonimele care circulau atunci la domni și la boieri au făcut pe cronicari să încurce fiii unora cu ai altora, și de aici ipoteza din vremurile noastre că Margareta este numele Mușatei, obținut cînd a trecut la ritul catolic. Acestei ipoteze ar trebui să-i urmeze o alta, anume că Margareta catolică a revenit la ortodoxie și de aceea Roman o amintește cu acest nume. E greu de admis acest lucru, deoarece Petru, cîțiva ani mai înainte (1384), amintește pe mama sa catolică ferventă.

Pe baza acestor documente, neanalizate suficient pînă acum, s-a crezut că avem aici întregul neam al lui Petru voievod, frate cu Roman voievod. Confuzia a venit din faptul că într-adevăr și Petru voievod a avut un frate care se numea tot Roman, cum am arătat mai sus.

Concluzia care se impune este că Petru și Roman voievod nu sînt frați nici după mamă, nici după tată, iar Roman numit în documente ca frate al lui Petru nu este decît un omonim al lui Roman voievod.

Revenind la domnia lui Lațcu voievod, vedem că aceasta a marcat o oarecare stabilitate și autoritate. La moartea lui (cca. 1377) au izbucnit însă toate veleitățile ascunse, fiecare feudal încercînd să-și asume supremația. Din aceste conflicte a ieșit biruitor *Petru*, fiul Margaretei.

El dispăre în condiții necunoscute. Letopiseștele îi dau că a domnit 8, 12 și 16 ani, numai Putna I menționează că a murit în scaun. Este probabil că a luat domnia în 1377 și a durat sigur pînă în 1391. În acest an se pare că iar sînt tulburări în Moldova². În tot cazul, la 30 martie 1392 nu mai era domn. În acest timp Petru mută reședința la Suceava și izbuteste să adauge voievodatului său și voievodatul fiilor lui Ștefan, amintit de Dlugosz în cronica sa. De aici și confuzia de nume și date în narațiunea acestuia.

Roman, fiul Mușatei, era domn la 30 martie 1392. Domnia lui a fost scurtă, pînă după iulie 1394, cînd a fost alungat din scaun. În acest scurt timp el întemeiază tirgul și cetatea Roman și a continuat unificarea Moldovei cu grabă, după cum o arată frumoasa sa intitulat³e. Acest lucru nu a fost pe placul panilor și boierilor Moldovei, care l-au dat prins în miinile regelui polon, față de care avusese destule rezerve cu ocazia depunerii omagiului de credință.

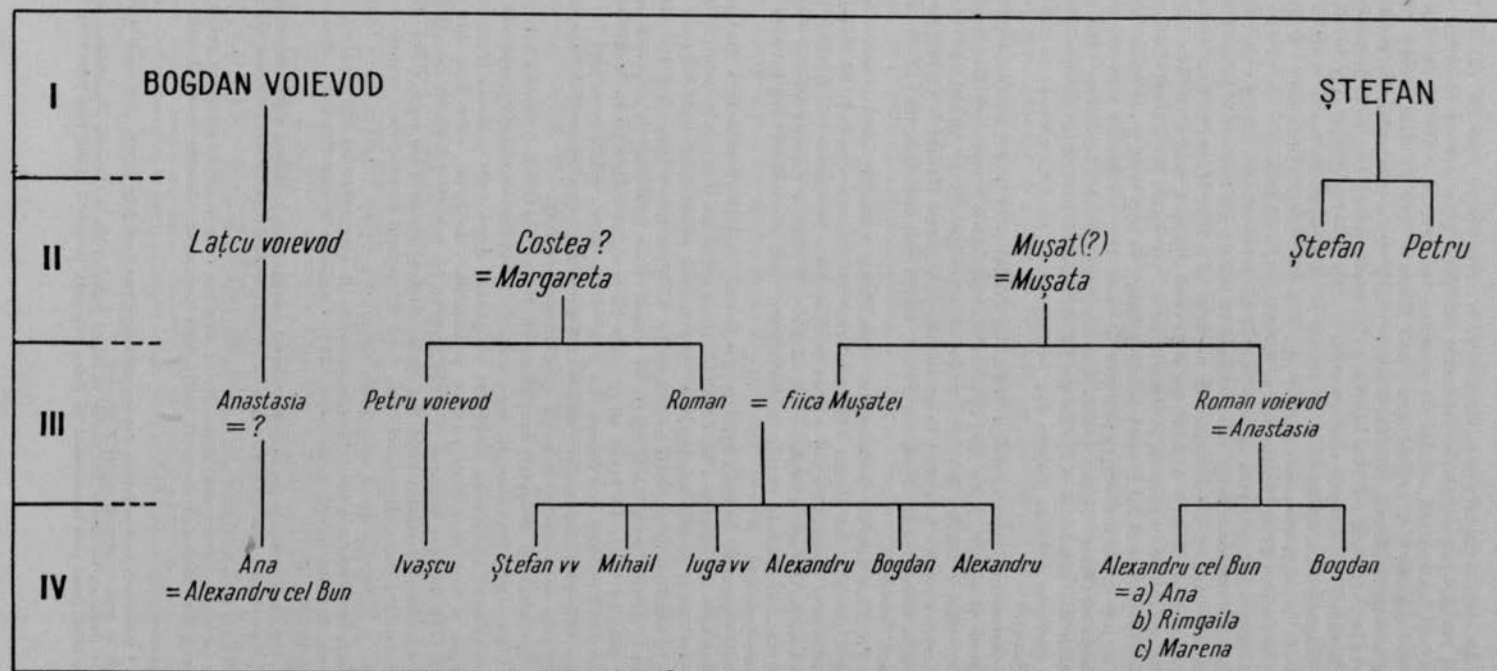
La sfîrșitul anului 1394 era domn Ștefan, nepotul de soră al lui Roman, care venise cu sprijin polon. Înfeudarea acestuia față de poloni și atacarea ținuturilor ungurești din partea de sud a Moldovei atrag minia lui Sigismund, regele Ungariei, care însă în 1395 va fi învins la Hindov, fără îndoială Ghindăoani, aproape de Tîrgu-Neamț. Sfîrșitul domniei lui apare în condiții obscure, înainte de 28 noiembrie 1399. Cronicile îi dau 7 ani de domnie și consemnează că a murit în scaun.

De la Roman și de la Ștefan s-au păstrat pînă astăzi unele documente în original și informațiile cuprinse în ele sînt foarte prețioase. Altele nu ne sînt cunoscute decît prin inserții tîrzii. Și acestea sînt prețioase prin relatările pe care le produc, dacă lăsăm la o parte comentariile celor ce le-au folosit mai întîi. Între acestea este și contaminarea celor doi Romani, fratele lui Petru și fiul Mușatei, socotiți o singură persoană. Aceste inserții, mai ales aceea a lui Ștefan

¹ Scrisoarea este nedată, dar se poate data cu « după iulie 1394 », cînd regele dăruiește lui Ștefan, atunci pretendent la tron, o platoșă aurită și un coif.

² Deducem aceasta și din faptul că regele Poloniei cere lui Mircea o confirmare a angajamentului anterior (17 martie 1390, făcut prin intermediul lui Petru voievod), pe care o obține la 6 iulie 1391.

NEAMURILE DOMNILOR MOLDOVEI (SEC. XIV)

logofătul ot Crețulescul (1782—1785), ne ajută să aflăm numele fraților lui Ștefan voievod: Mihail, Alexandru, Bogdan, Iuga și alt Alexandru. Aceștia sînt fiii lui Roman, fratele lui Petru voievod, fiul Margaretei, și ai soarelui lui Roman voievod, al cărei nume nu se cunoaște. Doi dintre aceștia, Alexandru și Bogdan, sînt omonimi cu fiii lui Roman voievod, fiul Mușatei.

Iuga, unul din frații lui Ștefan voievod, încă fiind acesta în viață, îi va lua locul pentru scurtă vreme¹. În acest timp, murind Ștefan, se naște posibilitatea unei noi concurențe la domnie din partea potrivnicilor lui Iuga. Acest lucru reiese clar din scrisoarea nedată la Ivașcu, fiul lui Petru, și a lui pan Vilcea, scrisă la Berest, pe care noi o socotim databilă cu sfîrșitul anului 1399, prin care ei răscurpără și scot din închisorile regelui Poloniei pe Roman și-i dau asigurări că-i vor fi credincioși. De bună seamă că această răscurpărare se va fi făcut cu scopul de a-l repune domn în locul lui Iuga, a cărui legitimitate era contestată de acești boieri². Roman și partizanii săi însă nu și-au putut ajunge scopul, căci în aceste împrejurări obscure Roman a pierit pe pămîntul Moldovei, căutînd să-și reia domnia, și astfel a putut fi îngropat la Rădăuți³.

Pentru Moldova începe acum o perioadă de noi tulburări. Lupta pentru domnie este reluată de Alexandru, fiul lui Roman, care alungă pe Iuga. Se pare că acest fapt are împlinit la 23 aprilie 1400, Mircea voievod din Țara Românească intervenind în ajutorul lui⁴. În schimb, Ivașcu care avea drept la domnie cel puțin în mod egal cu Alexandru, se consideră eliberat de angajamentul luat față de Roman, agnatul său, și dorește domnia pentru sine. Ca să o aibă cu sprijinul polon, el dă regelui, tot în Berest, unde va fi stat ca pribeag, scrisoarea sa din 9 decembrie 1400, plină de renunțări⁵.

Am analizat pînă acum izvoarele diplomatice sub mai multe aspecte, spre a lămuri unica problemă a succesiunii. Aceleași izvoare mai prezintă însă un aspect important: în unele din uricele domnești se amintesc predecesorii emitenților lor. Aceste indicații nu comportă îndoieli.

Astfel, în documentul lui Iuga din 28 noiembrie 1399, în narațiunea despre cui a slujit Țibian beneficiarul, se spune: «mai înainte întru sfinți odihniților părintelui nostru... (*loc alb in suret*)⁶ lui Petru voievod și lui Roman voievod... (*iar loc alb*) Ștefan voievod». Aceasta înseamnă că nu s-a putut citi bine numele «părintelui» său, care după ordinea enumerării ar trebui să fie predecesorul lui Petru; de asemenea, la Roman voievod nu spune că e tatăl său, deși și în acesta, ca și în celălalt suret complet, mărturisește că e frate cu Alexandru și Bogdan. Presupunem că aici traducătorul nu a înțeles textul «cei mai bătrîni» sau «domni» ori «pentru sufletul» lui Petru și l-a tradus cu «părintele», după cum nu a putut citi nici ce urma după Roman voievod, unde va fi fost fără îndoială «fratele nostru» Ștefan voievod, care la această dată nu mai trăia. Deși în rea stare de conservare, totuși acest uric arată succesiunea reală: Petru → Roman → Ștefan.

În uricele lui Alexandru cel Bun, predecesorii apar astfel: «Bogdan voievod, Lațcu voievod, Petru voievod, Roman voievod, tatăl nostru, și Stețco (Ștefan) voievod», fără a mai arăta vreo altă înrudire. Însă tot el mai amintește la 16 septembrie 1408 de «sfinț răposata mama noastră cneaghina Anastasia», îngropată la Roman, iar la 6 iulie 1413, de «doamna Anastasia soacra noastră», căreia îi dă Coțmanul Mare⁷. În sfîrșit, la 14 aprilie 1415, Alexandru arată că adevărata sa soție Ana, chiar înaintea morții, a dăruit mănăstirii Moldovița două sate⁸.

¹ Nu este exclusă posibilitatea ca în ultimul an să fi domnit împreună.

² Cu privire la acest document avem de observat un pasaj interesant. Ivașcu și Vilcea dau asigurări regelui că Roman nu se va plînge de neajunsurile ce a îndurat (captivitate), iar dacă se va plînge «noi pe acest adevărat Roman din nou îl vom aduce și da în mîinile oblăduitorului nostru domn, craii Poloniei» (ТОГДА МЫ НАМЕРЯ ТОГО РОМАНА ВНАЧА ПОСТАВИТИ И ДАТИ Е ПСИЧЬ НАШЕМУ МИЛОМУ ГОСПОДАРИЮ, КРАЮ ПОЛАСКОМУ). Traducerea lui Costăchescu: «atunci noi îl vom părăsi iarăși pe acest adevărat Roman și-l vom da» etc., ca și a lui Kalužniacki: «nostrum erit hunc ipsum Romanum iterum sistere inque carissimi domini nostri Poloniarum regis manus tradere» (Hurmuzaki, I, 2, p. 820) nu corespund textului slavon.

³ În această scrisoare a lui Ivașcu și Vilcea surprinde totuși faptul că, dacă e vorba de fostul voievod Roman, de ce nu o arată. Dar acest lucru poate fi întrevăzut în expresia «acest adevărat Roman». De aici decurge logic și concluzia că mai erau și alții care aveau acest nume, ca de pildă însuși tatăl lui Iuga.

⁴ Uricul cu data 11 februarie 1400 (6908), atribuit lui Alexandru cel Bun, este de bună seamă fals.

⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenești*, II, p. 619, unde însă este greșit datată 25 martie.

⁶ Ținînd seama de ordinea din uricele ulterioare, ca antecesorii ai lui Petru ar trebui să fie aici Bogdan, sau Lațcu, sau, dacă-i dă această prioritate, părintele său, care, după identificarea noastră, este Roman. Altfel nici nu poate fi, căci Roman, fostul domn, este arătat aici în ordine normală.

⁷ Din nefericire, documentul acesta îl cunoaștem numai dintr-o traducere germană. Se pune deci întrebarea dacă traducătorul a citit bine în originalul slav ТИЧТА (= soacra) sau a putut fi ТИТА (mătușă), cum a observat D. Oniciu, *Din istoria României*, București, 1914, p. 34. Normal ar trebui să fie ТИМТА (soacră, dar și soacra) și ТИТА sau ТИТАТА (mătușă, amita, dar și nonna). Considerăm că traducătorul german a citit bine.

⁸ Din întîmplare și acest document este cunoscut numai printr-un rezumat în limba germană, făcut după originalul slavon. Este posibil să fie o greșală de lectură a datei, avînd în vedere data transmisă de Ștefan cel Mare prin lespezea pusă pe mormîntul ei. Aceasta și pentru faptul că la 19 mai 1414 Alexandru cel Bun cu doamna se întîlnesc la Sniatin cu regele Poloniei, după cum relatează Długosz (col. 367). Bănuim că nu făcuse încă a doua căsătorie cu

Acestea sînt informațiile pe care ni le aduc izvoarele diplomatice. În aceeași problemă monumentele epigrafice pot aduce și ele unele lămuriri¹. Acestea sînt puține și toate provin din timpul lui Ștefan cel Mare, care pun: inscripții la Rădăuți, Bistrița și Neamț, pe mormintele unora din predecesorii săi. Este de observat că data morții celui îngropat sub lespede nu este pusă decît la Ana, soția lui Alexandru cel Bun (m. 2 noiembrie 1418), la Anastasia, fiica lui Lațcu voievod (m. 26 martie 1420), și la Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun (m. 13 iulie 1447). La toate celelalte, care privesc perioada mai veche, lipsește orice indicație cronologică².

În fața acestor inscripții lipsite de elementul esențial, data, putem face totuși două observații. Cea dintîi privește posibilitățile de informare pe care le-a putut avea Ștefan cel Mare în momentul cînd a luat hotărîrea să eternizeze memoria predecesorilor. Aceste informații erau cu totul reduse. La curtea domnească și la mănăstirile respective atunci nu existau anale din care să reiasă mai mult. Această lipsă îl va fi determinat pe Ștefan cel Mare să pună să se alcătuiască cronica țării, dar ea nu privea decît domnia lui însuși, care era cunoscută și se putea nara cu certitudine.

Cea de-a doua observație este mult mai interesantă și concludentă. Ea privește pietrele de mormînt de la Rădăuți, care, prin ordinea pe care o au în biserică, ne dau o cheie, în măsura în care credem că Ștefan cel Mare a păstrat mormintelor ordinea lor preexistentă. Două din ele sînt așezate la peretele sudic și privesc pe Bogdan cel dintîi și pe urmașul său Lațcu, iar a treia are o inscripție ștearsă⁴. Cinci sînt la peretele nordic și privesc pe Ștefan, care a bătut pe unguri la Ghindăoani, pe Roman, pe Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun, pe alt Bogdan, fiul (?) lui Alexandru cel Bun. Toate acestea sînt în naos. Cele din pronaos privesc pe Anastasia, fiica lui Lațcu voievod, și pe Stana, mama lui Ștefăniță voievod, care i-a și pus-o. Ordinea în care sînt puse, așa cum am arătat-o aici, pornește de la altar, în consecință arată însăși ordinea îngropării celor morți. Ținînd seama de faptul că într-o biserică aceste locuri sînt rezervate ctitorilor și neamului respectiv, putem presupune că avem de-a face într-adevăr cu neamul lui Bogdan cel dintîi, pe care Ștefan cel Mare îl pune astfel în fruntea strămoșilor săi.

La Rădăuți, patru din inscripțiile puse de Ștefan cel Mare privesc pe patru voievozi, predecesori ai lui Alexandru cel Bun. Lipsesc deci doi dintre acești predecesori: Petru și Iuga. Despre Iuga cronica spune că l-a luat Mircea Voievod cu sine, iar alte informații arată că ar fi fost îngropat în altă parte. Despre Petru însă nu știm nimic. S-au emis ipoteze că a fost îngropat la Sf. Nicolae din Poiană, adică la Pobrata, după unii⁴, sau la Neamț, după alții⁵.

Ringala, în care caz cronicarul ar fi ținut să arate această legătură matrimonială polono-moldoveană. Așadar, doamna Ana la acea dată trăia. Mai mult încă. În două documente din 13 aprilie și 12 iulie 1415, dăni către mănăstiri, Alexandru însuși vorbește numai de «sănătatea domniei-mele și a copiilor domniei-mele». Neamintind și de sănătatea doamnei, rezultă în mod precis că acum era văduv. Deci data din inscripție rămîne sub bănuială; ar trebui să fie 2 noiembrie 1414 (6922). Paleografic, deci și epigrafic, lapidul a putut confunda pe Γ cu Σ , scriind $\Sigma\eta\epsilon\sigma\tau\epsilon$, în loc de $\Sigma\eta\epsilon\sigma\tau\epsilon$, cum va fi fost în textul manuscris ce i se va fi dat.

¹ Cea mai bună ediție a inscripțiilor bucovinene rămîne cea dată de Kozak. Pentru cele din epoca lui Ștefan cel Mare se poate consulta *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 246—275, cu rezerve în ce privește traducerea textelor.

² Pentru claritate vezi spîtele de neam în tabelul nr. 2, Moldovenii.

³ S-a bănuît că mormîntul este fie al doamnei lui Bogdan, fie al doamnei lui Lațcu; cf. V. Brătulescu, *Piatra de mormînt a lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare*, în «Mitropolia Moldovei», XXXVII, (1961), p. 673. Dacă acest mormînt era pe vremea lui Ștefan cel Mare, ne întrebăm de ce nu a pus lespede și pe el, care ar fi rezistat la fel cu celelalte. Ori era al unei persoane care nu făcea parte din neamul domnesc? În tot cazul nu credem să fi fost al unei femei, căci nu e locul rezervat acestora. Locurile de aici, totuși, trebuie să fi fost ocupate, de vreme ce Ștefan I, la 1399, a fost îngropat la zidul din partea nordică a bisericii. Cercetări arheologice sub lespezi nu vor putea oare să ne aducă lămuriri suplimentare?

⁴ P. P. Pănaitelescu, *Din istoria luptei pentru independență*, p. 106—107, pune mare preț pe inscripția aflată la Pobrata, pe care Ștefan cel Mare ar fi pus-o pe mormîntul lui «Petru voievod fiul lui Ștefan voievod cel bătrîn». Împotriva acestei identificări există însă obiecții. Această inscripție a fost publicată mai întîi de N. Iorga, *Inscripții*, I, p. 59—60, care n-a putut citi sigur decît $\Pi\epsilon\tau\rho\alpha\ \kappa\omicron\iota\sigma\tau\alpha\ \chi\eta\varsigma\ \sigma\tau\alpha\rho\omega\ \sigma\tau\epsilon\phi\alpha\eta\ \kappa\omicron\iota\sigma\tau\alpha\ \chi\eta\varsigma$ și a completat-o la început cu «Acestă piatră a făcut-o Ștefan voievod (cel Mare) lui Petru voievod fiul bătrînului Ștefan voievod», dar adăugînd imediat că «cel bătrîn s-ar potrivea mai bine cu Ștefan vodă biritorul de la Hîrlău». Cu această identificare după Iorga o reproduce și G. Balș, *Bisericele lui Ștefan cel Mare*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», XVIII, (1925), p. 289. Însă mai tîrziu, avînd la îndemînă o fotografie a inscripției, G. Balș, *Bisericele moldovenesti din veacul al XVI-lea* (Ibidem, XXI, 1928), p. 342, transcrie: «Acestă piatră a făcut-o (Ștefan voievod?) (cel Mare) lui Petru voievod...», adică se îndoiește de lectura propusă. Balș (p. 343) reproduce și fotografia pietrei, dar din nefericire nu se poate citi decît parțial: nici numele Petru nu apare clar. În consecință, nu putem pune bază pe descrierile de pînă acum. În al doilea rînd se opune acestei identificări și termenul *staraço* pentru Ștefan. Ștefan cel Mare întrebunțează acest apelativ pe piatra de la Rădăuți pusă pe mormîntul lui Ștefan biritorul de la Ghindăoani (după Iorga Hîrlău) și nu putea să facă aceeași identificare și pentru un Ștefan anterior acestuia. Avînd în vedere tehnica și ornamentica eventual ne putem gîndi și la Ștefan Rareș, care va fi pus o întîie piatră pe mormîntul tatălui său, căci cea cunoscută seamănă cu a doamnei Elena Rareș (cf. Balș, *Bisericele moldovenesti din veacul al XVI-lea*, p. 327) și este deci mai tîrzie. Dacă totuși credem că e pusă de Ștefan cel Mare atunci trebuie să ne gîndim, ca și Iorga, la un Petru din prima jumătate a secolului al XV-lea.

⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenesti*, II, p. 78. Referindu-ne la nota precedentă, ar fi fost loc atît pentru el, cît și pentru un altul, tot la Rădăuți, însă e puțin probabil să fi fost îngropat acolo.

Aceste pietre de pe morminte dau certitudine succesiunii deceselor voievozilor de la Bogdan la Alexandru cel Bun, nesigură după izvoarele literare, și arată că Roman a murit ulterior lui Ștefan, succesorul său în domnie¹.

Coroborând izvoarele epigrafice cu cele diplomatice, rezultă faptul că cneaghina Anastasia, fiica lui Lațcu voievod și soacra lui Alexandru cel Bun, e mama doamnei Ana, adevărata lui soție. Primind de la ginerele ei Coțmanul Mare să-l stăpânească cât va trăi, iar după moartea ei să fie al episcopiei de Rădăuți, înseamnă că dorea să înzestreze citoria proprie a neamului ei.

Din reconstituirea tablei genealogice, atât cât ne permit izvoarele istorice sigure, nu putem să spunem decât că nu se poate face nici o legătură între Petru și predecesorul său Lațcu, și nici cu Ștefan, unul din succesorii săi.

Ca urmare a celor expuse pînă acum, reiese că în Moldova secolului al XIV-lea, în procesul politic de centralizare, de unificare a «țărilor» care vor forma Țara Moldovei în granițele ei istorice cunoscute, a existat o mare frământare între feudații locali. Au trebuit să fie înlăturate numeroase contradicții interne și înfrînte multe intervenții externe².

Alexandru cel Bun, prin luarea domniei în 1400, nu înseamnă că își avea scaunul consolidat. Puținătatea documentelor emise de el în primii ani de domnie, schimbările de sfetnici pe plan intern și presiunea Poloniei pentru înfeudarea față de regele ei pe plan extern, arată că nu avea liniște în țară. Au fost necesare acțiuni continue și simț politic pînă au fost înlăturate toate competițiile și s-au stabilit relații noi cu boierii țării. Letopisețul de la Bistrița consemnează începutul domniei lui Alexandru sub un titlu nou, «țarii Moldovei», pus însă sub anul 1399. Data nu corespunde momentului, dar faptul că prin acest domn începe «țaratul», adică domnia Moldovei, ulterior a fost o certitudine pentru compilatorul letopisețului, care l-a consemnat ca atare.

Luptele pentru sceptru și pentru curmarea rivalităților interne au fost încununate de succes numai în 1407, cînd se fac primele consemnări în Pomelnicul de la Bistrița. În anul următor relațiile externe capătă și ele alt caracter, căci este pentru prima dată cînd negustorii poloni se văd nevoiți să aibă un act juridic din partea noului stat moldovean în ce privește condițiile în care trebuiau să-și exercite negoțul în Moldova, care devenise o țară capabilă să-și impună voința în relațiile internaționale. Este o recunoaștere deplină, pe plan intern și extern, a «țaratului Moldovei», consemnat de cronicar.

ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ ПРАВЛЕНИЯ ГОСПОДАРЕЙ МОЛДОВЫ ДО АЛЕКСАНДРУ ДОБРОГО ПО МАТЕРИАЛАМ ДОКУМЕНТОВ XIV ВЕКА И РУМЫНСКИХ ХРОНИК XV и XVI вв. НА ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

Автор изучает последовательность правления господарей Молдовы в XIV в. по славяно-румынским хроникам, сопоставляя их с данными других исторических источников.

Сопоставляя друг с другом *Бистрицкий поминальник*, «*летописню*» от тогача *началася молдавская зима*» (названная И. Богданом «Бистрицкой»), оба путненские варианты вместе с бисериканской румынской версией XVIII в., «*Молдово-польскую*» *хронику* и «*Молдово-русскую*» *хронику*, автор приходит к заключению, что в отношении последова-

¹ Cu privire la inscripțiile puse de Ștefan cel Mare pe mormintele predecesorilor săi avem de observat: la unii arată rudenția cu ei (bunio — ДѢДЪ — la Bogdan fratele lui Alexandru cel Bun; unchiul — ШИЧОУ — la Bogdan fiul lui Alexandru cel Bun și unchiul — ОУНЧОУ —, lectură conjecturală, la Ștefan II, fiul lui Alexandru cel Bun); nu arată grad de rudenție (la Ana, doamna lui Alexandru cel Bun), în schimb spune strămoș — ПРѢДѢДЪ — la toți ceilalți (Bogdan) Roman și Ștefan) și strămoașe — ПРѢДѢДНИЦА — (la Anastasia), ceea ce nu poate corespunde în mod absolut acestui grad de rudenție. De asemenea, mai trebuie să observăm că la toți acești predecesori pune înaintea numelui calitatea «Io» și «Ioann», afară de Bogdan I și Ștefan II. Este oare o omisiune întâmplătoare?

² S-ar putea invoca împotriva punctului nostru de vedere argumente care, aparent, ar contrazice concluziile noastre: puterea politică și economică pe care o sugerează împrumutul acordat de Petru voievod regelui Poloniei, la 1388, și impresionanta intituție a lui Roman voievod. La acestea s-ar adăuga și faptul că amindoi acești voievozi bat și monedă. Însă dreptul de a bate monedă este un drept suveran și suzeran, care poate fi conștient și conștientat. Petru, fiind primul domn moldovean care bate monedă, arată că într-adevăr el avea o poziție consolidată, dar că de mare era puterea lui economică nu a fost demonstrat pînă acum. Desigur că nu a fost excepțională. Scrierea lui către regele Poloniei arată că-i dă numai 3 000 de ruble de argint frîncesc, deoarece nu putuse să-i dea 4 000 de ruble cîi ceruse regele. Suma în sine nu este colosală pentru un împrumut în gaj, dacă o comparăm cu cele 7 000 de mărci pe care Basarab, voievodul Țării Românești, le oferea gratuit regelui Ungariei la 1330. Tot astfel, intituția lui Roman nu arată decât că stăpînirea lui ajunsese la mare, dar în ce parte atingea țărîmul mării nu e încă precizat. Se știe că hotarul de sud al Moldovei a fost atins numai sub Alexandru cel Bun.

тельности правления господарей Молдовы в XIV в. они имеют серьезные расхождения. По мнению автора, эти расхождения объясняются тем, что в соответствующих хрониках сведения черпались из источников, имеющих различные традиции, а именно: северную традицию (Путна I и II, перев. из Бисерикань), южную традицию («Бистрицкая» хроника) и центральную (Бистрицкий поминальник) «Молдово-польская» хроника и «Молдово-русская» хроника связаны с путненскими вариантами.

Сопоставление различных фактов, приводимых хронистами, с другими источниками позволяет сделать вывод, что в действительности речь идет не о последовательности правления, как это принято считать и как вытекает из хроник. Господари происходят из разных семей (Сас не является сыном Драгоша, а воеводы Петру, Роман и Штефан — не братья). Только Роман является сыном Мушаты, которая не имеет никакого отношения к Маргарете, матери Петру, и которая приняла фамилию своего мужа, неизвестного Мушата. Следовательно, Роман является первым «мушатином», а первые господари (Драгош, Сас, Богдан и Лацку), представленные последовательно в хрониках, в действительности правили одновременно (таким образом, если мы сложим годы правления каждого господаря, приписываемые ему хрониками, то сумма намного превысит период 1359—1400!) в различных частях будущего единого молдавского государства. Процесс формирования единого феодального государства на месте разрозненных феодов начинается с местности, расположенной по берегам Молдовы (от которой пошло и название страны) и был завершен в начале правления Александру Доброго. С этого времени Молдова приобретает свои исторические и естественные границы и становится авторитетным государством на международной арене. Интересно отметить, что и в *Летописи о начале княжества Молдовы* правление Александру Доброго выделяется специально.

LA SUCCESSION DES PRINCES DE MOLDAVIE JUSQU'AU RÈGNE D'ALEXANDRE LE BON D'APRÈS LES DOCUMENTS DU XIV SIÈCLE ET LES CHRONIQUES ROUMAINES SLAVONNES DES XVe ET XVIe SIÈCLES

(Résumé)

Cet article étudie la succession des princes de Moldavie au XIVe siècle telle que la font connaître les chroniques slavo-roumaines et il la confronte avec les données fournies par les autres sources historiques.

En comparant entre eux le *Synodikon du monastère de Bistrița* (« Pomelnicul de la Bistrița »), Les « Annales depuis qu'a commencé à exister le Pays de Moldavie » (« *актописицу от толи началася молдавская земля* ») appelé par I. Bogdan « La chronique de Bistritz » et les deux variantes des *Annales de Poutna* avec la version roumaine du monastère de Bisericani, effectuée au XVIIIe siècle, la *Chronique moldo-polonaise* et la *Chronique moldo-roumaine*, l'auteur en arrive à cette conclusion qu'ils présentent de sérieuses divergences au sujet de la succession des princes de Moldavie au XIVe siècle. Ces différences s'expliquent — selon lui — par le fait que dans les chroniques en question les informations proviennent de traditions différentes, à savoir une tradition septentrionale (Poutna I et II; traduction de Bisericani), une tradition méridionale (chronique « de Bistrița ») et une autre centrale (Synodikon de Bistrița). Les chroniques « moldo-polonaise » et « moldo-roumaine » sont en rapports avec les variantes de Poutna.

De la confrontation des informations valables des chroniqueurs avec les autres sources, il appert que, en fait, il ne s'agit point d'une succession, comme on l'a cru jusqu'ici et comme cela semblait ressortir des chroniques. Les princes appartiennent à des familles différentes (Sas n'est pas le fils de Dragosh et les voévodes Pierre, Roman et Etienne ne sont pas frères). C'est Roman seulement qui est le fils d'une « Mușata », qui n'a rien à voir avec Marguerite, la mère de Pierre, et qui tire son nom de celui de son mari, un Mușat inconnu. Roman est donc le premier des « Mușatins » et les premiers voévodes (Dragoș, Sas, Bogdan et Lațcu) présentés successivement par les chroniques, ont régné en réalité simultanément sur des territoires distincts du futur Etat unitaire moldave. (Autrement, l'addition des années de règne attribuées à chaque prince par les chroniques fournirait un total supérieur à la durée de l'intervalle de temps 1359—1400 !). Le processus de formation d'un Etat féodal unitaire à la place des différents fiefs a son point de départ dans le territoire des bord de la rivière de Moldova (d'où le nom qui s'est imposé à tout le pays) et il était achevé au début du règne d'Alexandre le Bon. C'est alors que la Moldavie atteint ses frontières historiques et naturelles et qu'elle commence à compter sur le plan international. On remarquera que dans les « Annales depuis qu'a commencé à exister le Pays de Moldavie » le règne d'Alexandre le Bon est spécialement mis en vedette.